

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
 माननीय न्यायाधीश श्री सपना प्रधान मल्ल
 माननीय न्यायाधीश श्री नहकुल सुवेदी

फैसला

०६७-CR-००९६

मुद्दा: सरकारी पर्ती जग्गा दर्ता गराई भ्रष्टाचार गरेको।

अखितयार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगका अनुसन्धान अधिकृत यादवप्रसाद कोइरालाको प्रतिवेदनले नेपाल सरकार १ पुनरावेदन वादी

विरुद्ध

इन्द्रमान सिंह को छोरा काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं.

३४ पुरानो बानेश्वर बस्ने चिरञ्जीवीलाल राजभण्डारी १

धर्मगितको छोरा नवलपरासी जिल्ला गैँडाकोट गाउँ विकास समिति वडा नं. १ बस्ने प्रत्यर्थी किर्तिनाथ चालिसे १ प्रतिवादी

प्रतिमानको छोरा ऐ. ऐ. बस्ने लक्ष्मीप्रसाद पौडेल १

दामोदरको छोरा ऐ. ऐ. बस्ने लोकनाथ सापकोटा १

शुरु तहमा फैसला गर्ने:

विशेष अदालत, काठमाडौं

अध्यक्ष: माननीय न्यायाधीश श्री गौरीबहादुर कार्की

सदस्य: माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र

फैसला मिति:-

२०६६। १०। २७

मित्र

न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा ९ बमोजिम यस अदालतको अधिकारक्षेत्र भित्रको भई विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६६। १०। २७ को फैसला उपर विशेष अदालत ऐन, २०५९ को दफा १७ बमोजिम वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छः-

तथ्य खण्ड

- नवलपरासी जिल्लाको गैँडाकोट आदर्श गा.वि.स.बडा नं. १, २ र ३ मा पर्ने अधिकांश नारायणी नदी किनारका सार्वजनिक जग्गाहरु मालपोत कार्यालयका कर्मचारी र गैँडाकोट निवासी ईश्वरीप्रसाद पौडेलसमेतको मिलेमतोमा आफू र आफ्ना नातेदारहरुको नाममा दर्ता गरेको हुँदा त्यस्ता नारायणी नदी किनारका सार्वजनिक जग्गा बदर गरी भष्टाचार गर्नेहरुलाई कारवाही गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको गैँडाकोट बस्ने गोपाल पौडेल र कृष्ण सापकोटाको मिति २०६०। १। २ मा अछित्यार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा उजुरी निवेदन परी उक्त निवेदन उजुरीको आधारमा अछित्यार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले अनुसन्धान गर्दा सरकारी पर्ति जग्गा प्रतिवादी चिरञ्जीवीलाल राजभण्डारीले मिति २०५५। १२। २५ मा प्रतिवादीहरु कीर्तिनाथ चालिसेको नाममा ४०-०-०-०, लक्ष्मीप्रसाद पौडेलको नाममा २६-०-०-०, र लोकनाथ सापकोटाको नाममा २७-३-२-० रोपनी जग्गा दर्ता गर्ने गरी निर्णय गरेको देखिँदा उक्त दर्ता कानून विपरीत भएकोले विरुद्ध खण्डमा नाम उल्लेखित प्रतिवादीलाई हैसम्मको कारवाही गरी पाउन प्रस्तुत मुद्दा दर्ता भएको देखिन आयो।
- मालपोत कार्यालयले हक, भोग, तिरो तिरानभित्रको साविक लगत भिडेको जग्गाहरु तथा कुनै आयोग, उच्चस्तरीय आयोग, अधिकार सम्पन्न आयोग तथा कमिशनबाट सिफारिस भै आएका जग्गाहरु दर्ता गर्ने गर्दछ। साथै जग्गा प्रशासनसँग सम्बन्धित अन्य काम पनि गर्दछ। व्यक्तिले जग्गा दर्ताको लागि निवेदन दिएमा निजको लगत भिड्दछ, भिड्दैन त्यो हेरिन्दछ। फिल्डबुक उतार सर्जिन गर्ने, हक दावी छ छैन हेने, हक दावीको लागि सूचना प्रकाशन गर्ने र सूचना प्रकाशित भएपछि कसैको दावी विरोध नभएमा प्रचलित कानूनबमोजिम दर्ता हुने हुन्दछ। जिल्ला नवलपरासी गैँडाकोट १ बस्ने कीर्तिनाथ चालिसे, लोकनाथ सापकोटा र लक्ष्मीप्रसाद पौडेलको यसै जग्गाको तिरो तिरेको रसीद रैती नं. ७ नं. फाँटवारीसमेत साथै राखि म त्यहाँ जानुभन्दा

मित्र

फूलेख

पहिले नै छुट जग्गा दर्ताको लागि निवेदन परी उक्त निवेदनमा साविकमा छुट जग्गा दर्ता समितिले गरेको सिफारिसको आधारमा बनक्षेत्र सुदृढीकरण उच्चस्तरीय आयोगले जग्गा दर्ता गरी स्वीकृत प्रदान गरेको देखिएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको छ। साथै तत्कालिन जिल्ला बनक्षेत्र सुदृढीकरण 'उच्चस्तरीय आयोगबाट कीर्तिनाथ चालिसे, लोकनाथ सापकोटा, लक्ष्मीप्रसाद पौडेलको नाममा जग्गा दर्ता भैसकेको हुँदा जग्गा दर्ता गरी सोबमोजिम श्रेस्ता/पुर्जा तयार गर्नु भन्ने व्यहोराको पत्र प्राप्त भएको हुँदा श्रेस्ता/पुर्जा तयार गरी जिल्ला बनक्षेत्र सुदृढीकरण उच्चस्तरीय आयोगको निर्णय कार्यान्वयन गरेको मात्र हो। आयोगको निर्णय कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धमा निर्देशिकामा पनि उल्लेख भएको छ। तत्कालिन माल तथा मालपोत निर्देशिका, २०३९ को पेज नं. १६ मा विभिन्न कमिसन तथा समिति शीर्षक अन्तर्गत साविकमा गठित त्यस्ता कमिशनर तथा समितिबाट दर्ताको निर्णय भै सकेको तर कार्यान्वयन भैनसकेको मात्रको जग्गाधनी प्रमाण पुर्जा दिन बाँकी रहेको कार्य मालपोत कार्यालयले कार्यान्वयन गरी लगत अद्यावधिक राख्नुपर्दछ भन्ने उल्लेख भएकाले आयोगले दर्ता गर्ने गरी निर्णय गरकोले श्रेस्ता/पुर्जा तयार गरी बाँकी कार्य पूरा गरी लगत अद्यावधिक गरिएको हो। मिति २०४४।४।१५ को नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित सूचनाअनुसार जग्गा दर्ता गर्न स्वीकृति दिने विभागीय अधिकार आयोगलाई भएकोमा ऐ। (संसोधन २०४५) निर्देशिका, २०३९ को दफा १४ मा मालपोत (दोस्रो संशोधन २०४५) ऐन, २०३४ बमोजिम विभागीय स्वीकृत नचाहिने भई समितिको सिफारिसमा मालपोत कार्यालयले दर्ता गर्न सक्ने भएपनि अर्को व्यवस्था नभएसम्म हाललाई साविकबमोजिम समितिको सिफारिसमा आयोगको निर्णय भएपछि कार्यालयले कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ भन्ने व्यवस्था भएको र माल तथा मालपोत निर्देशिका, २०३९ खोरेज भएको नभै २०४५ मा संसोधन मात्र भएको हुँदा कानूनबमोजिम नै छुट जग्गा दर्ता गरी उक्त उच्चस्तरीय आयोगको छुट जग्गा दर्ता गर्ने निर्णयको कार्यान्वयन गरेको मात्र हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी चिरञ्जीवीलाल राजभण्डारीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान।

३. मेरो नाममा नवलपरासी गैंडाकोट आदर्श गा.वि.स अन्तर्गत कि.नं. १९२९, १९१६, १९१५ र १८९९ समेतका कि.नं. मा ९ रोपनी, बारामा ४ विगाहा र श्रीमती जमुना चालिसेको नाममा गैंडाकोटमै १८ रोपनी जग्गा छ। बाराको जग्गा राजिनामा गरी लिएको हो भने अरु जग्गा

फूलेख

मिति

छुट जग्गा दर्ताबाट कायम भएको हो। छुट जग्गा दर्ता बनक्षेत्र सुदृढीकरण आयोगबाट मालपोत कार्यालयले छुट जग्गा दर्ता गरी प्रमाण पुर्जा दिनु भनी आयोगको निर्णयको प्रतिलिपि साथै राखी मालपोत कार्यालयलाई परिपत्र गरेकोले उक्त परिपत्रबमोजिम मालपोत कार्यालयले दर्ता गरी प्रमाण पुर्जा दिएको हो। २०३२ सालभन्दा पहिले गैंडाकोट गा.वि.स. तनहुँ जिल्लामा पर्दथ्यो। २०३२ सालदेखि नवलपरासी जिल्लामा गाभिन आएको हो। निवेदनसाथ पेस भएको ७ नं. फाँटवारीमा रोडमुनि भन्ने उल्लेख भएको छ। त्यसैअनुसार दर्ता भएको हो। त्यसका साथै चार किल्ला खुलाई जोताहासमेत पेस गरेको थिएँ। नारायणी नदीको किनारको जग्गा भएकोले हिउँदमा बगर र वर्षायाममा नदी हिँड्ने गर्दछ। नापी हिउँदमा भएको हुँदा नापी गर्नेले बगरको कित्ता कायम गरेको हो। नापी हुँदाको बखत जोल नपाएको हुँदा नक्सामा अलग कित्ता भएको रहेछ। उक्त जग्गा शुरु नापीमा तिल, मास, खरसमेतको खेती भएको कारण पर्ति आवाद लायक भनी उल्लेख भएको रहेछ। नापीको समयमा दर्ता गर्ने सम्बन्धी कार्य नबुझेको र त्यसबखत हामी आफ्नो काममा व्यस्त भएको हुँदा छुट भई पछि छुट जग्गा दर्ताको लागि निवेदन दिएको हो। रीतपूर्वक दर्ता भएको छ। पर्ति गौचर होइन। निरन्तर हाम्रो हक भोगको जग्गा हो। एउटै २ नं. रसीदले गैंडाकोट गा.वि.स. मा धेरै कित्ता जग्गा दर्ता भएको प्रमाण गा.वि.स. मा छ। छुट जग्गा दर्ता सम्बन्धी जिल्ला बन क्षेत्र सुदृढीकरण उच्चस्तरीय आयोगको पत्रमा विभागीय स्वीकृतिको लागि विभागमा पठाउने भन्ने विषयमा विभागमा दर्ता भएको थाहा छ। बुझी पाउँ। मालपोत कार्यालय नवलपरासीमा बयान गर्दा घर नभएको भन्ने सम्बन्धमा नापी हुँदा घरमा थिईन। पछि गा.वि.स. मा गई सहीछाप गरेको मात्र हो। छुट भएको पछि थाहा भयो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी कीर्तिनाथ चालिसेले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान।

४. नापी हुँदाको समयमा म घरमै थिएँ। नापी भएपछि पुर्जा मैले नै ल्याएको हो। कि.नं. ९९ समेतका जग्गा दर्ताको लागि मालपोत कार्यालयमा दिएको निवेदन, निवेदनसाथ पेस भएका प्रमाण कागजातहरूमा भएको सहीछाप मेरै हो। घरायसी कामका कारण नापीकै समयमा जग्गा दर्ता हुन छुट भयो। ७ नं. फाँटवारी लिखतसाथ पेस गरेको छ। कुलबहादुर प्रजाको मृत्यु भैसकेको हुँदा उपस्थित गराउन सकिदन। फिल्ड बुकमा पर्ति गौचर जनिएको जग्गा प्रमाण पुऱ्याए दर्ता हुन्छ भनेकोले आफुसँग भएका प्रमाणहरू राखी दर्ताको लागि निवेदन

मिति

अधिकारी

दिएको हो। पर्ति जग्गा होइन। दर्तावाला जग्गा हो। माग भएका कागजातहरु फेला नपरेकाले पेस गर्न सकिन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी लक्ष्मीप्रसाद पौडेलले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान।

५. निवेदनसाथ पेस गरेको कागजातहरुमा भएको सही मेरै हो। मैले पेस गरेको घरसारको राजिनामाको लिखत, तिरो तिरेको रसिदसमेतको आधारमा गैंडाकोट अन्तर्गति १५ कि.न. ९९ मध्येबाट २७-३-२-० रोपनी जग्गा मालपोतबाट छुट दर्ता गरी मेरो नाममा पुर्जा लिएको हुँ। नापीकै समयमा सँगैको कि.न ९६। ९७ को जम्मा २३-४-०-० रोपनी जग्गा दर्ता भएको र त्यही दर्ता भएको जग्गाको प्रमाणबाटै जग्गा दर्ता गराएको हुँ। हाम्रै जग्गा हो। हाम्रै हुनुपर्छ। सरकारी सार्वजनिक होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी लोकनाथ सापकोटाले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान।
६. संकलित प्रमाणहरुको विवेचनाबाट प्रतिवादी चिरञ्जीवीलाल राजभण्डारीले जिल्ला नवलपरासी गैंडाकोट गा.वि.स अन्तर्गतको साविक कित्ता नं. ९९ को क्षेत्रफल ९३-२-३-० जग्गा प्रतिवादीत्रय कीर्तिनाथ चालिसे, लक्ष्मीप्रसाद पौडेल र लोकनाथ सापकोटाको नाममा छुट जग्गा दर्ता कार्यनीति, २०५४ को खण्ड (ज) (ग), मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ समेतको विपरीत जग्गा दर्ता गर्ने निर्णय गरी आफु र अन्य प्रतिवादीहरुलाई गैरकानूनी लाभ पुन्याएको देखिँदा निजलाई साविक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा ७(१), दफा २९ एवं प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा ८(१)(ज) बमोजिम र उपरोक्त क्षेत्रफलको जग्गा मध्ये प्रतिवादी कीर्तिनाथ चालिसेले ४०-०-०-०, लोकनाथ सापकोटाले २७-३-२-० र लक्ष्मीप्रसाद पौडेलले २६-०-०-० जग्गा बनावटी प्रमाणहरु खडा गरी आफ्नो आफ्नो नाममा दर्ता गराई नेपाल सरकारलाई गैरकानूनी हानी र आफूलाई गैरकानूनी लाभ पुन्याएको पुष्टि भएको हुँदा प्रतिवादीत्रय कीर्तिनाथ चालिसे, लोकनाथ सापकोटा र लक्ष्मीप्रसाद पौडेललाई साविक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा ८ र २९ तथा प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा ८(४) बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोगपत्र।
७. मैले २०२४ सालमा कुलबहादुर प्रजा चेपाडबाट हदमुनिको करिव ८० रोपनी जती जग्गा घरसारको राजिनामा लिखतमार्फत खरिद गरी घरबास खेतीपाती तथा खरबारीको रूपमा भोग चलन तथा आवाद गाउँआएको छु। सो जग्गा नापीका बखत २ कित्ता भात्र दर्ता भै बाँकी

अधिकारी

मिश्र

जग्गा कि.नं.९९ मा पर्ति जनिई नापी भएको रहेछ। सो कुरा अन्य जग्गाको प्रमाण पुर्जा पाए पछि थोरै जग्गा दर्ता भएको थाहा भयो। त्यसपछि जग्गा दर्ता हुन बाँकी रहेको भन्ने थाहा पाई २०३० सालमा नै भूमिसुधार कार्यालय दमौलीमा छुट जग्गा दर्ताको लागि दर्ता गरिपाउँ भनी निवेदन दिई कारवाही चली डोरसमेत खटी गएको थियो। पछि गैँडाकोट नवलपरासी जिल्ला अन्तर्गत पेरेपछि २०३० सालमा दमौलीमा चलेको कारवाही सम्बन्धी फायल नवलपरासीमा नभेटिएपछि पुनः २०४१ सालमा परासी मालमा गाउँ पंचायतको सिफारिससहित दर्ताको लागि निवेदन दिई मिति २०४१।१।१ मा हक दावीको लागि सार्वजनिक सूचना प्रकाशित भएको थियो। मालपोत कार्यालयबाट यो जग्गा व्यक्तिको नाममा दर्ता गर्न मिल्ने नमिल्ने सम्बन्धमा नवलपरासी जिल्ला बनक्षेत्र सुदृढीकरण उच्चस्तरीय आयोगलाई सोधेकोमा उक्त आयोगले निवेदन मागबमोजिम जग्गाहरु बनक्षेत्रभित्र नपर्ने तथा व्यक्तिको नाउँमा दर्ता गर्न सकिने भनी ०४४ सालमा सहमति दिएको थियो। सहमतीपछि तुरुन्तै मालपोत कार्यालयमा कारवाहीयुक्त अवस्थामा थियो। २०५२ सालमा पुनः गा.वि.स. बाट दर्ताको लागि सिफारिस लिई मालपोतमा निवेदन दिई २०५२।१।१ मा पुनः सार्वजनिक सूचना प्रकाशित भएको थियो। त्यस बखत जग्गा दर्ता सम्बन्धमा कसैको दावी विरोध नपरेपछि ०५५।१२।२५ मा साविक कि.नं. ९९ को ९३-२-३-० जग्गा मध्ये मेरो नाउँमा २६-०-०-० जग्गा कि.नं १८५३ मा दर्ता भएको हो। उक्त जग्गा सार्वजनिक होइन। २०२९ सालमा नापी भएको थियो। त्यसबेला नापी सम्बन्धी ज्ञान नभएको हुँदा के कुन जग्गा कुन कुन कित्तामा कसरी नापी भयो थाहा भएन। पछि जग्गाको क्षेत्रफल नमिलेपछि त्यसै बखतदेखि जग्गा दर्ता कारवाहीमा थियो। आरोपपत्र बमोजिम सरकारलाई गैरकानूनी हानी नोकसानी पुऱ्याएको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी लक्ष्मीप्रसाद पौडेलले शुरु अदालतमा गरेको वयान।

८. नवलपरासी गैँडाकोट गा.वि.स. बडा नं. १ मा पर्ने साविकको कि.नं.९९ को क्षेत्रफल ९३-२-३-० जग्गामध्ये २७ रोपनी मेरो हकभोग दर्ता तिरोभित्रको रैति नं. ७२ (क) को जग्गा हो। बाँकी जग्गामध्ये २६ रोपनी लक्ष्मीप्रसाद पौडेलको हकभोगको र ४० रोपनी जग्गा कीर्तिनाथ चालिसेको हकभोगभित्रको जग्गा हो। ०२२ सालमा बर्माबाट फिर्ता आएपछि कुलबहादुर चेपाडबाट हदमुनिको रु.९९।- सारको राजीनामाबाट करिब ५०/५२ रोपनी जग्गा खरिद गरी घरबास गरी आएको छु। उक्त जग्गामध्ये २ कित्ता जग्गा दर्ता भएको र

मिश्र

अन्तिम

१ कित्ता जग्गाको २७-३-२-० रोपनी दर्ता हुन छुट भएको थियो। नापीको समयमा उक्त जग्गामा खरसमेत उम्रेको पर्ति जनिएको रहेछ। उक्त जग्गाको मैले निरन्तर भोग चलन गरिआएको छु। कि.नं. ९९ मा पर्ति जनिई नाप नक्सा भएको रहेछ। सो जग्गा सार्वजनिक पर्ति होइन। हाम्रो दर्ता तिरोभित्रको हदमुनिको राजीनामाबाट खरिद गरी लिएको जग्गा हो। २०३० सालमा नै दर्ताका लागि दमौलीमा निवेदन दिएका थिए। निवेदनबमोजिम ढोरसमेत २०४१ सालमा नै दर्ताका लागि दमौलीमा निवेदन दिएका थिए। निवेदनबमोजिम ढोरसमेत खटी आएको थियो। पछि गैँडाकोट नवलपरासी जिल्लामा गाभिएपछि दमौलीमा चलेको कारवाहीको फायल फेला नपरेपछि २०४१ सालमा मालपोत कार्यालय नवलपरासीमा पुनः निवेदन दिई कारवाही चलाएकोमा मालपोत कार्यालय नवलपरासीबाट मिति ०४१।१।१।१।१ मा हकदावी सम्बन्धी सार्वजनिक सूचनासमेत प्रकाशित भएको थियो। वनक्षेत्र सुदृढीकरण उच्चस्तरीय आयोगले म समेतका नाउँमा दर्ता गर्न सकिने भनी सहमति दिएको थियो। २०५२ सालतिर गाउँ विकास समितिबाट जग्गा दर्ता गर्न सिफारिस लिई पुनः जग्गा दर्ता गरिपाउँ भनी २०४१ सालबाट खडा भएको फायलमा पुनः निवेदन दिई सो निवेदनसमेतको आधारमा सार्वजनिक सूचना प्रकाशित भै मिति २०५५।१।२।२५ मा कि.नं. ९९ को ९३-२-३-० रोपनी जग्गामध्ये २७-३-२-० रोपनी जग्गा कि.नं १८५४ मा मेरो नाउँमा दर्ता भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी लोकनाथ सापकोटाले विशेष अदालतमा गरेको बयान।

९. विशेष अदालत ऐन, २०५९ को दफा ७(घ) बमोजिम प्रतिवादीहरू लक्ष्मीप्रसाद पौडेल र लोकनाथ सापकोटाबाट जनही रु.५,०००।- का दरले धरौट वा जमानत लिई तरेखमा राखी मुद्दाको पुर्षक्ष गर्ने र धरौट वा जमानत दिन नसके कानूनबमोजिमको सिधा खान पाउने गरी थुनामा राखी पुद्दाको पुर्षक्ष गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको विशेष अदालतको मिति २०६३।४।३ को आदेश।

१०. मैले २०२३ साल असोज २९ गतेका दिन टंकनाथ कँडेलबाट तिरो रु.।२४ (चौविस पैसा) तिर्नुपर्ने जग्गा हदमुनिको राजीनामाबाट लिई जोत भोग गर्दै आएको छु। निज टंकनाथ कँडेलबाट ७ नं. फाराम भरिएको रहेछ। सोही ७ नं. फारामबाट कायम भएको जग्गामध्ये क्षेत्रफल ४०-०-०-० चालिस रोपनी जग्गा नाममा दर्ता भै हेकभोग हुँदै आएको हो। २०२९ सालमा नापी सर्भे लागू हुँदा मेरो हकभोगको ४० रोपनी जग्गा दर्ता छुट हुन गएको रहेछ। सो कुरा मैले प्राप्त गरेको अन्य जग्गाको जग्गाधनी प्रमाणपुर्जामा जग्गा कम देखाइएको हुँदा

अन्तिम

थाहा पाएँ। जग्गा कम भएको सम्बन्धमा नापी कार्यालयमा गई बुझदा कि.नं. ९९ को ९३-२-३-० रोपनीमध्येको ४०-०-०-० रोपनी जग्गा समावेश भएको रहेनछ। आवाद लायक पर्ति भनी फिल्डबुमा जनिएर नापी नक्सा भएको रहेछ। मैले नापीमा तत्काल मेरो दर्ता तिरो हकभोगभित्रको जग्गा कसरी पर्ति जनियो भनी नापीमा बुझदा नापी शाखावाट तपाईंको हकभोग, दर्ता, तिरो भएको प्रमाण भएपछि छुट दर्ता गर्न सकिन्दछ भनी जवाफ पाए पश्चात मैले तत्काल भूमिसुधार कार्यालय दमौलीमा २०३० सालमा आफुसँग भएका राजिनामा, तिरो तिरेको रसिद, विलोबन्दी फाराम लगायतका प्रमाणहरु पेस गरी दर्ता कारवाही चलाएको हो। २०३२ सालमा जिल्ला सिमाना हेरफेर हुँदा गैडाकोट नवलपरासी जिल्ला अन्तर्गत समावेश हुन गयो। गैडाकोट अन्तर्गतको जग्गा दर्ता लगायत तनहुँ जिल्ला अन्तर्गत रहँदा चलेका कारवाही सम्बन्धी फायल नवलपरासीमा सरेको भनी थप कारवाही भएन। पछी २०४१ सालमा गैडाकोट गा.पं. बाट जग्गा दर्ताको लागि सिफारिस लिई पुनः नवलपरासीमा निवेदन दिई कारवाही चलेको र मिति २०४१।११।११ मा मालपोत कार्यालय नवलपरासीबाट कि.नं. ९९ को क्षेत्रफल ९३-३-२-० मध्ये ४०-०-०-० (चालिस रोपनी) जग्गा मेरा नाममा दर्ताका लागि सार्वजनिक सूचना तथा सर्जिनसमेतका आधार र बनक्षेत्र सुदृढीकरण उच्चस्तरीय आयोगले मिति ०४४।११।८ को निर्णयअनुसार व्यक्तिका नाउँमा दर्ता गर्न सक्ने भनी स्वीकृती दिएपछि उक्त कि.नं. ९९ को ९३-२-३-० रोपनी जग्गामध्ये ४० रोपनी जग्गा मालपोत कार्यालय कावासोतीबाट मिति ०५५।१२।२५ मा मेरो नाममा कि.नं १८५२ मा दर्ता भएको हो। सार्वजनिक पर्ति जग्गा दर्ता गराएको होइन। अभियोग दावी झुट्टा हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी कीर्तिनाथ चालिसेले विशेष अदालतमा गरेको व्यान।

११. विशेष अदालत ऐन, २०५९ को दफा ७(घ) बमोजिम प्रतिवादी कीर्तिनाथ चालिसेबाट रु.५०००। - (पाँच हजार) धरौट वा जमानत लिई तरेखमा राखी मुद्दाको पुर्षक्ष गर्ने र धरौट वा जमानत दिन नसके कानूनबमोजिमको सिधा खान पाउँने गरी थुनामा राखी मुद्दाको पुर्षक्ष गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको विशेष अदालतको मिति ०६३।४।७ को आदेश।
१२. म मिति २०५५।३।१५ देखि मिति ०५६।१०।२३ सम्म मालपोत कार्यालय, कावासोती नवलपरासीमा मालपोत प्रमुख भै काम गरेको थिएँ। कीर्तिनाथ चालिसे, लक्ष्मीप्रसाद पौडेल, लोकनाथ सापकोटासमेतले २०४१ सालमा नै उक्त कि.नं ९९ को जग्गा दर्ता गरिपाउँ भनी

फूलिया

आफ्नो आफ्नो हक पुग्ने प्रमाण राजिनामा, साबिक लगत, तिरो तिरेको रसिद, गा.वि.स.को सिफारिस, स्थलगत सरजमिनसमेत साथै राखी निवेदन दिएको रहेछ। उक्त जग्गा दर्ता बारे निवेदन परेपछि १५ दिने र ३५ दिने गरी २ पटक सार्वजनिक सूचना प्रकाशित हुँदा कसैको पनि उजुर दावी नपरेको र बनक्षेत्र सुदृढीकरण उच्चस्तरीय आयोगबाट मिति ०४५।९।३० मा व्यक्ति विशेषको नाममा दर्ता गर्न मिल्ने भई तत् तत् प्रतिवादीको हकमा जग्गा दर्ता गरी जग्गा धनी प्रमाणपुर्जा दिनु भन्ने व्यहोराको पत्रको आधारमा मिति २०५५।१२।२५ मा निवेदकहरूको नाममा छुट जग्गा दर्ता गर्ने निर्णय गरी आयोगको निर्णयको कार्यान्वयन गरेको हुँ। मैले प्रतिवादीहरूसँग मिलोमतो गरी मलाई तथा प्रतिवादीलाई गैर कानूनी लाभ वा फाइदा पुऱ्याउने उद्देश्यबाट उक्त निर्णय गरेको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी चिरञ्जीवीलाल राजभण्डारीले विशेष अदालतमा गरेको बयान।

१३. विशेष अदालत ऐन, २०५९ को दफा ७(घ) बमोजिम प्रतिवादी चिरञ्जीवीलाल राजभण्डारीबाट रु. १०,०००/- (दश हजार) धरौट वा जमानत दिए तरेखमा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्ने र धरौट वा जमानत दिन नसके कानूनबमोजिमको सिधा खान पाउँने गरी थुनामा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको मिति ०६३।४।२१ को आदेश।
१४. प्रतिवादी कीर्तिनाथ चालिसेको साक्षी ब्रजमोहन सोती, प्रतिवादी लक्ष्मीप्रसाद पौडेल र लोकनाथ सापकोटाको साक्षी बालकृष्ण सापकोटाले गरेको बकपत्र मिसिल सामेल रहेको।

१५. मालपोत कार्यालयबाट कि.न. ९९ को जग्गा सर्जिमिन हुँदा उक्त जग्गा प्रतिवादीत्रय कीर्तिनाथ चालिसे, लोकनाथ सापकोटा र लक्ष्मीप्रसाद पौडेलको आफ्नो आफ्नो जग्गा हो, डगर, बगर, ऐलानी, पर्ति, सार्वजनिक, मसानघाट, गौचर तथा पानिघाट समेत होईन। कीर्तिनाथ चालिसेले २०२३ सालमा टंकनाथ कडेलबाट, लोकनाथ सापकोटा र लक्ष्मीप्रसाद पौडेलले कुलबहादुर प्रजाबाट क्रमशः २०२३ साल र २०२४ सालमा घरसारको लिखतबाट जग्गा लिएको हो भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ। उपरोक्त सर्जिमन व्यहोराबाट जग्गा प्रतिवादीत्रयको भएको तथ्य स्थापित भएको छ। जग्गा दर्ता गर्ने प्रयोजनको लागि मालपोत कार्यालयबाट हकदावीको लागि दुई। दुई पटक सार्वजनिक सूचना प्रकाशन हुँदा पनि कसैले पनि हास्ते हक लाग्ने जग्गा हो भनी दावी गरेको देखिदैन। सर्भे नापी हुँदाका बखत तयार भएको फिल्डबुकमा उक्त जग्गा आवाद लायक हो भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ। यसबाट जग्गाको प्रकृती पर्ति

फूलिया

प्रिया

ऐलानी आवादी हो भन्ने कुरा प्रष्ट भएको पाईन्छ। यसरी मूलतः प्रतिवादी चिरञ्जीवीलालले बनक्षेत्र सुदृढीकरण उच्चस्तरीय आयोगको मिति २०४५।९।३० को पत्रमा उल्लेख भएको निर्णय कार्यान्वयन गर्ने कार्य गरेको देखिएबाट बदनियतसाथ जग्गा दर्ता गरेको कुरा ठोसरूपमा प्रमाणबाट समर्थित नभएको हुँदा शंका र अनुमानको भरमा कसूरदार ठहर गर्न न्यायोचित नभएकोले प्रतिवादी चिरञ्जीवीलाल राजभण्डारीले आरोपित कसूरबाट सफाई पाउने ठहर्छ।

१६. अब प्रतिवादीहरु कीर्तिनाथ चालिसे, लक्ष्मीप्रसाद पौडेल तथा लोकनाथ सापकोटाको हकमा हेर्दा गैँडाकोट गा.वि.स.को बडा नं. १(क) कि नं. ९९ को ९३-२-३-० रोपनी जग्गा हाम्रै हक भोगको जग्गा हो। पर्ति सार्वजनिक जग्गा होइन। २०२९ सालमा नापी हुँदाका बखत दर्ता गर्न छुटसम्म भएको हो। हाम्रो भोग चलनको भएको हुँदा २०३० सालदेखि दर्ता कारबाही चलाई आएका है। प्रतिवादी चिरञ्जीवीलाल राजभण्डारीसँग हाम्रो कुनै मिलेमतो छैन। नवलपरासी जिल्ला बनक्षेत्र सुदृढीकरण उच्चस्तरीय आयोगले दर्ता गर्ने गरी गरेको निर्णयको आधारमा दर्ता भएको हो भनी अधिकारप्राप्त अधिकारी र यस अदालतमा कसूरमा ईन्कार रही बयान गरेको देखिन्छ। ९३-२-३-० रोपनी जग्गामध्ये ४० रोपनी जग्गा कीर्तिनाथ चालिसेको नाममा, २६-०-०-० रोपनी जग्गा लक्ष्मीप्रसाद पौडेलको नाममा र २७-३-२-० रोपनी जग्गा लोकनाथ सापकोटाको नाममा दर्ता हुने निर्णय भएको मिसिल संलग्न मालपोत कार्यालयको निर्णयबाट देखिन्छ। उपरोक्त निर्णय मिति २०४५।९।३० को नवलपरासी जिल्ला बनक्षेत्र सुदृढीकरण उच्चस्तरीय आयोगको पत्रको आधारमा भएको भन्ने पनि देखिन्छ। प्रतिवादीहरु कीर्तिनाथ चालिसे, लक्ष्मीप्रसाद पौडेल तथा लोकनाथ सापकोटाले छुट जग्गा दर्ता गरिपाउँ भनी आफुसँग भएको २ नं रसीद, ७ नं फाँटवारी, गा.वि.स.का. सिफारिस, घरसारको लिखत साथै राखी दिएको निवेदनमा मालपोत कार्यालयले आवश्यक कार्यविधि पूरा गरी जग्गा दर्ता गर्ने निर्णय भएको देखियो। उपरोक्त निर्णय गराउने क्रममा यी प्रतिवादीहरुले बदनियत गरी अनुचित प्रभाव पारेको भन्ने दावीको पुष्ट्याई ठोसरूपबाट भएको देखिदैन। यसरी उक्त कि.नं ९९ को जग्गा दर्ता गर्दा बदनियतसाथ बनावटी प्रमाणहरु बनाई जग्गा दर्ता गराएको भन्ने दावीको पुष्ट्याई अनुसन्धानबाट ठोसरूपमा भएको नपाईको साथै सरकारी पर्ति जग्गा दर्ता गरे गराएमा जहिलेसुकै पनि बदर हुन सक्ने व्यवस्था मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) मा भै रहेको देखिँदा प्रमाणबाट सरकारी पर्ति जग्गा दर्ता गरेको देखिन आए बदर गर्न कुनै वाधा नपर्ने र

प्रिया

प्रिय

बदनियतसाथ दर्ता गरे गराएको ठोसरूपमा कुरा प्रमाणित नभएकाले प्रतिवादीहरु कीर्तिनाथ चालिसे, लोकनाथ सापकोटा र लक्ष्मीप्रसाद पौडेलले आरोपित कसूरबाट सफाई पाउँने ठहर्छ। वादी नेपाल सरकारको दावी पुग्न सक्दैन भन्ने व्यहोराको विशेष अदालत काठमाडौंको मिति २०६६। १०। २७ को फैसला।

१७. पहिलेदेखि भोगाधिकार रहेको आफ्नो भनी उक्त जग्गामा अन्य १७ जनाले हक दावीको निवेदन गरेकोमा निज प्रतिवादीहरुले आफुले जग्गा दर्ता गरेपछि मात्र १७ जनालाई जग्गा पारित गरिदिने शर्तनामा मालपोत कार्यालयको रोहवरमा स्वीकारेकोले प्रस्तुत कि.नं. ९९ जग्गा प्रतिवादीत्रयको भोगाधिकार नभएको स्पष्ट देखिएको, मालपोत कार्यालयबाट भएको निर्णयले जग्गा दर्ता गर्दा बनक्षेत्र सुदृढीकरण उच्चस्तरीय आयोगको निर्णय, दर्ताको कारवाही फायल र सङ्कल पत्र उल्लेख भएको देखिएन, तत्कालिन कार्यालय प्रमुखबाट ऐलानी, पर्ति लगायतका जग्गा दर्ता नगर्ने र विभागीय स्वीकृति प्राप्त भएपछि मात्र दर्ता गर्ने परिपत्र भइसकेको अवस्थामा सोको पालना भएको नदेखिएकोले विभागीय स्वीकृतिको प्रमाण बिना नै कीर्तिनाथ चालिसेसमेतका निवेदकसँग मिलेमतो गरी विभागीय नीति, निर्देशन, सरकारको कार्यनीतिसमेतको वेवास्ता गरी मालपोत अधिकृतले दर्ता गर्ने निर्णय गरेको देखिएकोले विभागीय सहमति बेगर दर्ता गर्न मिल्दैन भन्ने पूर्व कार्यालय प्रमुखको आदेश र मिति २०५३। ७। ११ को पूर्व प्रमुख मालपोत अधिकृत लक्ष्मीप्रसाद ज्वालीको स्थलगत नीरिक्षणबाट विभागीय स्वीकृति लिनुपर्ने र मिति २०४१। १२। ९ को जग्गा दर्ता समितिको सिफारिसमा उल्लिखित विषयलाई ध्यान नदिएको प्रतिवेदनमा देखिन्छ।
१८. नापी हुँदाका बखत घरमा नभई दर्ता गराउन छुट भएको भनी निर्णय पर्चाको ६ नं. मा उल्लेख गरेको देखिंदा नापीकै समयमा स्वयं दर्तावालाहरु आफै उपस्थित भई सोही गा.वि.स.मा रहेका विभिन्न कित्ता जग्गा दर्ता गराएका, पर्ति जनिएको उक्त जग्गाको सम्बन्धमा २०२९ देखि २०४१ सालसम्म पर्ति जनिएको विरुद्धमा कारवाही नगरी चित बुझाई बसेको तथ्यबाट उक्त जग्गा निज प्रतिवादीहरुको दर्ता हक भोगको नभएको स्पष्ट देखिएकोले उक्त आयोगबाट भएका निर्णय कार्यान्वयन गर्दा निर्णयकर्ताले सो आयोग कहिले गठन भई कहिलेसम्म कानूनी मान्यता पाएको भनी उल्लेख नगरी यस्ता प्रकृतिको आयोगले गरेका निर्णयमा कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी र कर्तव्य मालपोत ऐन, नियम, निर्देशिका, छुट जग्गा दर्ता कार्यनिति, २०५४

प्रिय

(Signature)

लगायतका परिपत्रको पूर्ण पालना नभएको, आयोगबाट पठाइएको भनिएको अप्रमाणित छायाप्रतिको पत्रमा नाम मिलेकै भरमा निर्णय फायल र सङ्कल पत्र बिना नै कि.नं. ९९ को क्षे.फ.९३-२-३-० जग्गा कीर्तिनाथ चालिसे समेतका तीन जनाको नाममा दर्ता गर्ने निर्णय भएको बिना आधार प्रमाणबाट गरिएको निर्णय कानूनसम्मत छ भन्न मिल्ने देखिदैन।

१९. नापीकै समयमा प्रमाण लगाएको रसिद भिडाई घरसारको राजिनामा लिखतबाट हक कायम हुन आएको भन्दै कि.नं. ९९ को जग्गा दर्ता माग गरेको देखिएकोले ऐउटै रसिदबाट पटक-पटक अलग कित्ता जग्गा दर्ता गर्न मिल्ने अवस्था नभएतापनि सोही रसिदबाट उक्त कित्ता पुनः माग दावी गरेको देखिन्छ। नापी अधिकृत नरहरि अधिकारी र प्रमुख मालपोत अधिकृत हरिश्चन्द्र पोखरेलसहितको टोलीले मिति २०६१।१२।१० मा स्थलगत निरीक्षण गर्दा समेत उक्त जग्गा व्यक्ति विशेषको नाममा दर्ता हुने होइन भनी दिएको प्रतिवेदनबाट पुष्टि भएको, छुट जग्गा दर्ता सम्बन्धी कार्यनीति, २०५४ ले तोकेका प्रक्रियाहरु नपु-याएको, साविक देखिको नम्बरी जग्गा हो भने सम्पूर्ण प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी दर्ता गर्न छुट ठहरिएका विभागको सहमतिमा निर्णय गर्नुपर्नेमा ठाडै कानूनको बर्खिलाप हुने काम गरेको, प्रतिवादी त्रयले तिरोत्रिको रसिद पनि शूरु नापीकै बखत निजहरुको नाममा दर्ता गर्ने प्रयोजनको लागि पेस गरी सोबाट जग्गा दर्ता गरिसकेका अवस्थामा नापीकै बखत पर्ति जनिई सार्वजनिक बाटोसमेत गाभिएर नाप नक्सा भएको उक्त सरकारी सार्वजनिक जग्गामा लोभ लालच गरी बनावटी प्रमाणहरु खडा गरी छुट जग्गा दर्ता गरी लिएको र दावी विरोध गर्ने भोगकर्ताहरुलाई पूर्व शर्तनामा अनुसार मालपोत कार्यालय कावासोतीबाट राजिनामा पारित गरिदिएको देखिन्छ।

२०. प्रस्तुत विवादमा मिति २०५८।६।२३ मा पेस भएको प्रमुख मालपोत अधिकारी विनोदकुमार अधिकारीको प्रतिवेदनबाट सम्पूर्ण जमिन सरकारी पर्ति भएको स्पष्ट रूपमा उल्लेख भएको छ भने २०६१।१२।१० मा मालपोत अधिकृत सहितको नापी टोलीको स्थलगत अध्ययन प्रतिवेदनबाट समेत उक्त विवादित पर्ति जग्गा भित्रबाट वर पिपल सहितको चौतारो, विद्यालय, सार्वजनिक बृक्षारोपण, स्थानीय क्लब र मन्दिर समेत रहे भएको देखिएबाट जनस्तरबाट सरकारी सार्वजनिक पर्ति जमिनमा बनाइएका यी संरचनाहरु समेतलाई पूर्ण वेवास्था गर्दै तत्कालिन मालपोत अधिकृत समेतले यी अन्य प्रतिवादीहरुसँग मिलि जग्गा दर्ता गरे गराएको देखिन्छ। विवादित जग्गाको नक्सा ट्रेस उतार समेतबाट उक्त जमिन सदियौ देखि सरकारी

(Signature)

पर्ति

पर्ति रहे भएको खुल्न आएको स्थिति छ। जग्गा दर्ताको निर्णय हुँदाका बखत विद्यमान कायम रहेका नीति, कार्यनीतिहरूको निर्णयकर्ताबाट पूर्णरूपमा पालना नभएको, छुट जग्गा दर्ता कार्यनिति, २०५४ ले पर्ति जग्गा दर्ताको लागि विभागको सहमति लिने व्यवस्थालाई पालना नगरि जग्गा दर्ता गरेको एवं निर्णयकर्ताले निर्णय पर्चाको क्र.सं. १९ मा यदि कि.नं. ९९ पर्ति सरकारी भए सरकारका नाममा दर्ता गरी सक्नु पर्ने उल्लेख गरेकोमा सरकारी सार्वजनिक जग्गा तत्कालिन श्री ५ को सरकार मिन्हा महलमा जग्गाधनी दर्ता श्रेस्ता कायम भएपनि नभएपनि मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २ को (ख) को (२) मा पर्ति जग्गा सरकारी जग्गा मानिने, दफा २४ को उपदफा (२) मा कथंमकदाचित व्यक्ति विशेषको नाममा सरकारी सार्वजनिक जग्गा दर्ता गरेकोमा त्यस्तो दर्ता स्वतः बदर हुने स्पष्ट कानूनी व्यवस्थालाई उल्लंघन गरी मालपोत कार्यालयले सिधै वा आवश्यकतानुसार नेपाल सरकारबाट निर्णय गराएर अविलम्ब सरकारी कायम गर्नु गराउनु पर्ने दायित्व भएको मालपोत अधिकृत नै आफै संलग्न भै जग्गा दर्ता गरे गराएको अवस्थामा प्रस्तुत फैसला मुख्यतया मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २ ख(२) एवं दफा २४(२) विपरित त्रुटिपूर्ण भै बदर भागी छ, भनी बादी नेपाल सरकारले यस अदालतमा दायर गरेको पुनरावेदनपत्र।

२१. नवलपरासी जिल्ला वन क्षेत्र सुदूढीकरण आयोगको मिति २०४४।११।०८ को निर्णय र ऐ. का अध्यक्षले मिति २०४५।९।३० मा गरेको निर्णय सहितको पुस्तिका वा फायल झिकाई बहसमा उपस्थित हुनु भनी महान्यायाधिकता कार्यालयलाई लेखी बमोजिम पेश गर्नु भन्ने व्यहोराको यस अदालतबाट मिति २०६७।१०।१८ मा भएको आदेश।
२२. अभियोग दावीमा उल्लेखित गैडाकोट गा.वि.स. बडा नं. १(क) कि.नं. ९९ को क्षे.फ. ९३-२-३-० रोपनी जग्गा सरकारी पर्ति जग्गा हो होइन भन्ने कुरा प्रमाणहरूको आधारमा यकीन गरी प्रतिवादीहरूले अभियोग दावी अनुसारको कसूर गरे नगरेको सम्बन्धमा निष्कर्षमा पुग्नु पर्नेमा सो नगरी भएको विशेष अदालत काठमाडौंको फैसला फरक पर्न सक्ने हुनाले मुलुकी ऐन अ.बं. २०२ नं. बमोजिम छलफलको निम्ति प्रत्यर्थी झिकाई आएपछि नियमानुसार पेश गर्नु भनी यस अदालतबाट मिति २०७२।३।१३ मा भएको आदेश।
२३. यस्तै प्रकृती र विषयवस्तु समावेश भएको ०६६-CR-०३१३ नं. मुद्दामा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०७४।०७।२६ मा भएको फैसला हालसम्म तयार भैनसकेको हुँदा

पर्ति

मिल्ली

तयार भएपछि यसै मुद्रासाथ राखी पाउँ भनी वरिष्ठ अधिवक्ताबाट इजलास समक्ष आफ्नो भनाई प्रस्तुत गर्नु भएकोले उक्त मुद्राको फैसला तयार भए पश्चात सो फैसला यसै साथ राखी नियमानुसार पेश गर्नु भनी यस अदालतबाट मिति २०७४। १०। २५ मा भएको आदेश।

२४. यसमा रमेस प्रसाद चौधरी निवेदक भई किर्तिनाथ चालिसे, लक्ष्मी प्रसाद पौडेल र लोकनाथ सापकोटा तथा मालपोत कार्यालय कावासोती नवलपरासी समेत विषक्षी भएको यहि विवादित कित्ता जग्गाहरूको सम्बन्धमा तत्कालिन पुनरावेदन अदालत बुटवलमा मिति २०५५। ०१। २९ मा दायर भएको (सम्वत २०५५ को रिट नं. १५५) निषेधाज्ञाको निवेदन दर्ता गरेको देखियो। सो निषेधाज्ञा निवेदनको मिसिल उच्च अदालत बुटवलबाट झिकाई आएपछि नियमानुसार पेश गर्नु भनी यस अदालतबाट मिति २०७६। २। ७ मा भएको आदेश।

ठहर खण्ड

२५. नियमबमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्राको मिसिल संलग्न कागजातहरूको अध्ययन गरियो।
२६. पुनरावेदक वादी तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री शंकर खन्तीले २०२९ सालमा नापी हुँदा कि.नं. ९९ को फिल्डबुकमा पर्ति जनिएको, प्रमुख मालपोत अधिकृत तथा अमिन समेतको टोलीले पटक पटक गरेको स्थलगत निरिक्षणमा जग्गा नारायणी नदीको बगर, सरकारी पर्ति भएको तथा राजिनामा भित्रको हो भन्न नसकिने प्रतिवेदन परेको छ; वन क्षेत्र सुदृढिकरण आयोगमा स्वीकृतिका लागि पठाउने निर्णयमा नै विभागीय सहमति प्राप्त भएमा दर्ता गर्ने भनेकोमा त्यस्तो सहमती प्राप्त भएको छैन; प्रतिवादीहरूले पेश गरेको भनेको हदमुनिको राजिनामा नै शंकास्पद छ; लिखतको चारकिल्ला र दर्ता निर्णयको चारकिल्ला मिल्दैन; दावीको जग्गामा अन्य व्यक्तिहरूले समेत दावी गरेकोमा प्रतिवादीहरूले आफ्नो नाममा दर्ता गरी अन्य व्यक्तिहरूलाई दिने गरी करारनामा गरी तदनुरूप जग्गा दर्ता गरे गराएबाट समेत प्रतिवादीहरूले सरकारी सार्वजनिक जग्गा बदनियतपूर्वक दर्ता गरी भष्टाचार गरेको पुष्टि भएकोमा प्रतिवादीहरूलाई आरोपित कसूरबाट सफाई दिने गरी विशेष अदालतबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकाले उक्त फैसला बदर गुरी *विवादित जग्गा* सरकारी कायम गरी प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दावी बमोजिम सजाय गरी पाउँ *बहस* प्रस्तुत गर्नुभयो।

मिल्ली

फिल्मेवि.

२६. प्रतिवादीहरू कीर्तिनाथ चालिसे, लक्ष्मीप्रसाद पौडेल र लोकनाथ सापकोटाका तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री उपेन्द्र केसरी न्यौपाने तथा विद्वान् अधिवक्ता श्री मदन रेमीले नापी हुँदाका बखत जग्गाको फिल्डबुकमा तिल, मास भएको कारण पर्ति सम्म जनिएको हो; पर्ति जनिने वितिकै सार्वजनिक हुँदैन; विवादीत जग्गा प्रतिवादीहरूको हक भोगको जग्गा हो। उक्त जग्गा कीर्तिनाथ चालिसेले २०२३ सालमा टंकनाथ कडेलबाट र प्रतिवादी लोकनाथ सापकोटा र लक्ष्मीप्रसाद पौडेलले कुलबहादुर प्रजाबाट क्रमशः २०२३ साल र २०२४ सालमा घरसारको लिखतबाट लिएका हुन; राजिनामाको उक्त लिखित जालसाजी भन्ने दावी छैन। २०२९ सालमा नापी हुँदाका बखत दर्ता गर्न छुटसम्म भएकोमा प्रतिवादीहरूले तत्काल निवेदन दिएको; निजहरूको आफ्नो आफ्नो हक भोगमा रहेको उल्लिखित जग्गाको ७ नं. फॉटबारी, २ नं रसीद, रैती नं तथा चार किला भिड्ने प्रमाण सहित साथै राखी निवेदन पेस गरेको र उक्त प्रमाणलाई वादी पक्षले अन्यथा भन्न सकेको अवस्था छैन। जग्गा दर्ता मालपोत प्रमुखको निर्णयले नभई जिल्ला बन क्षेत्र सुदृढिकरण उच्चस्तरीय आयोगको दर्ता स्वीकृती पत्रको आधारमा भएको; मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ मा संसोधन हुनुपूर्व नै यो निवेदन परेको हुँदा सो बखत सार्वजनिक जग्गा दर्ता गर्न नहुने भन्ने स्पष्ट कानूनी व्यवस्था नभएको; आफ्नो हक भोगको जग्गा दर्ता गर्दा सरकारलाई हानी नोकसानी हुँदैन। जग्गाको सम्बन्धमा चित्त नबुझे पुनरावेदन गर्ने हो भ्रष्टाचारमा कारबाही हुनुपर्ने होईन; रिधित लिने दिने कार्य प्रतिवादीहरूबाट नभएकोकाले प्रत्यर्थीहरूलाई आरोपित कसूरबाट सफाई दिने गरी विशेष अदालतबाट भएको फैसला कानून अनुरूप हुँदा सदर गरी पाउँ भनी गर्नु भएको बहस सुनियो।
२८. यसैगरी प्रतिवादी चिरञ्जीवीलाल राजभण्डारीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री रमेश प्रसाद खनालले प्रतिवादी चिरञ्जीवीलाल राजभण्डारी मालपोत अधिकृत भई जानु भन्दा पहिला देखि नै विवादित जग्गा दर्ताको लागि कारबाहीयुक्त अवस्थामा रहेको; निजले जिल्ला बनक्षेत्र सुदृढीकरण उच्चस्तरीय आयोगको मिति २०४५।९।३० को पत्रका आधारमा जग्गाधर्नी प्रमाणपूर्जा बनाई आयोगको निर्णयको कार्यान्वयनसम्म गरेको हो; अर्धन्यायिक अधिकारीको ले प्रमाणको विवेचना गरी गरेको निर्णयलाई भ्रष्टाचार मानी कारबाही गर्न मिल्दैन; निर्णय गलत भए माथिल्लो निकायमा पुनरावेदन गरी सुधार गर्ने हो; प्रकृयागत त्रुटि गरेको वा कार्यविधि पुरा नगरेकै आधारमा मात्र भ्रष्टाचारको कसूर कायम हुन सक्दैन। बदनियतपूर्वक काम

फिल्मेवि.

विशेष

कारबाही नभएकाले अभियोग दावीबाट सफाई पाउने ठहराएको विशेष अदालतको फैसला कानून सम्मत हुँदा सदर गरी पाउँ भनी बहस गर्नुभयो।

२९. यसमा, नवलपरासी जिल्लाको गैंडाकोट आदर्श गा.वि.स.बडा नं. १, २ र ३ मा पर्ने अधिकांश नारायणी नदी किनारका सार्वजनिक जग्गाहरु मालपोत कार्यालयका कर्मचारी र गैंडाकोट निवासी ईर्धीप्रसाद पौडेलसमेतको मिलेमतोमा आफु र आफ्ना नातेदारहरुको नाममा दर्ता गरेको भन्ने अखिल्यार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा उजुरी परेकोमा प्रतिवादी चिरञ्जीवीलाल राजभण्डारीले उल्लिखित गा.वि.स अन्तर्गतको साविक कित्ता नं. ९९ को क्षेत्रफल ९३-२-३-० जग्गा प्रतिवादीत्रय कीर्तिनाथ चालिसे, लक्ष्मीप्रसाद पौडेल र लोकनाथ सापकोटाको नाममा छुट जग्गा दर्ता कार्यनीति, २०५४ को खण्ड (ज) (ग), मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ समेतको विपरीत दर्ता गर्ने निर्णय गरी आफु र अन्य प्रतिवादीहरुलाई गैरकानूनी लाभ पुऱ्याएको देखिँदा निजलाई साविक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा ७(१), दफा २९ एवं प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा ८(१)(ज) बमोजिम र उपरोक्त क्षेत्रफलको जग्गा मध्ये प्रतिवादी कीर्तिनाथ चालिसेले ४०-०-०-०, लोकनाथ सापकोटाले २७-३-२-० र लक्ष्मीप्रसाद पौडेलले २६-०-०-० जग्गा बनावटी प्रमाणहरु खडा गरी आफ्नो नाममा दर्ता गराई नेपाल सरकारलाई गैरकानूनी हानी र आफूलाई गैरकानूनी लाभ पुऱ्याएको हुँदा प्रतिवादीत्रय कीर्तिनाथ चालिसे, लोकनाथ सापकोटा र लक्ष्मीप्रसाद पौडेललाई साविक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा ८ र २९ तथा प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा ८(४) बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने दावी लिई अभियोग पत्र पेश भएकोमा प्रतिवादीहरुले विवादीत जग्गा दर्ता गर्दा बदनियतसाथ बनावटी प्रमाणहरु खडा गरी दर्ता गराएको भन्ने ठोस प्रमाणबाट पुष्टि हुन नसकेको एवम् सरकारी पर्ति जग्गा दर्ता गरे गराएमा जहिले सुकै पनि बदर हुन सक्ने कानूनी व्यवस्था समेतको आधारमा प्रतिवादीहरुलाई आरोपित कसूरबाट सफाई दिने गरी विशेष अदालत काठमाडौंबाट भएको फैसला उपर वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन परेको देखिन्छ।
३०. वादी नेपाल सरकारले यस अदालतमा पुनरावेदन गर्दा पर्ति जनिएको उक्त जग्गाको सम्बन्धमा २०२९ सालमा नापी भएकोमा प्रतिवादीहरुले २०४१ सालसम्म चित बुझाई बसेको; नापी हुँदाका बखत घरमा नभई दर्ता छुट भएको भनीएकोमा सोही गा.वि.स.मा रहेका अन्य विभिन्न

विशेष

विधि

कित्ता जग्गा दर्ता गराएका, जग्गा दर्ता गराएपछि अन्य विभिन्न व्यक्तिहरूका नाउँमा पास गरिदिने करारनामाबाट निजहरूको भोगमा नरहेको र मिलेमतोबाट सार्वजनिक जग्गा दर्ता गराएको तथ्य स्थापित हुने; आयोगले विभागीय सहमति लिएर मात्र जग्गा दर्ता गर्ने भनेकोमा विभागीय सहमति नलिएको, पटक पटक भएको स्थलगत जाँचवुझबाट जग्गा सरकारी सार्वजनिक भनी प्रतिवेदन दिएको देखिएकोमा प्रतिवादीहरूले मिलेमतो गरी बदनियतपूर्वक सार्वजनिक पर्ती जग्गा व्यक्ति विशेषका नाममा दर्ता गरे गराएकोमा प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दाबी बमोजिम सजाय हुनुपर्नेमा दाबी पुन नसक्ने ठहराएको विशेष अदालत काठमाडौंको फैसला त्रुटिपूर्ण हुंदा उल्टी गरी अभियोग दाबी बमोजिम गरिपाउँ भन्ने मुख्य जिकिर लिएको देखियो ।

३१. उपरोक्तानुसारको तथ्य तथा पुनरावेदन जिकीर रहेको प्रस्तुत मुद्दामा वादी प्रतिवादी दुवै तर्फबाट उपस्थित विद्वान् कानून व्यवसायीको तर्कपूर्ण बहस जिकिर समेत सुनी निर्णयतर्फ विचार गर्दा देहायका पञ्चहरूको निरूपण हुनुपर्ने देखिन आयो ।

क) अभियोग दाबीमा उल्लिखित नवलपरासी जिल्ला, गैँडाकोट गा.वि.स. वडा नं. १(क) साविक कि.नं. ९९ को ९३-२-३-० जग्गा प्रतिवादीहरूको नाममा दर्ता हुनुपर्ने निजी हक भोगको वा सरकारी सार्वजनिक जग्गा के हो?

ख) उल्लिखित कि.नं. ९९ को जग्गा प्रतिवादीहरूको नाममा रितपूर्वक दर्ता भएको हो वा होइन? दर्ता प्रकृयामा रित नपुगेकै आधारमा प्रतिवादीहरू उपर भष्टाचारको कसूर कायम हुन सक्ने हो वा होइन ?

ग) प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दाबीबाट सफाई दिने गरी भएको विशेष अदालत काठमाडौंको फैसला मिलेको छ छैन? पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुन सक्छ सक्तैन?

३२. अब पहिलो अर्थात अभियोग दाबीमा उल्लिखित नवलपरासी जिल्ला, गैँडाकोट गा.वि.स. वडा नं. १(क) साविक कि.नं. ९९ को ९३-२-३-० जग्गा प्रतिवादीहरूको नाममा दर्ता हुनुपर्ने निजी हक भोगको वा सरकारी सार्वजनिक जग्गा के हो? भन्ने प्रश्नका सम्बन्धमा हेर्दा प्रतिवादीहरूले उक्त किंता जग्गामध्येबाट देहाय बमोजिमको दाताबाट घरसारको लिखतबाट देहाय बमोजिमको क्षेत्रफलमा आफ्नो हक हुन आएको भनी दाबी गरेको दखिन्द्यः

विधि

(Signature)

प्रतिवादीको नाम	दाता	क्षेत्रफल	लिखितको मिति
किर्तिनाथ चालिसे	टड्डनाथ कँडेल	४०-०-०-०	२०२३।६।२९
लक्ष्मीप्रसाद पौडेल	कुल बहादुर प्रजा	२६-०-०-०	२०२४।१२।१०
लोकनाथ सापकोटा	कुल बहादुर प्रजा	२७-३-२-०	२०२३।११।११

३३. मिसिल संलग्न २०२९ सालको नापीका बखत तयार भएको कित्ता नं. ९९ को जग्गाको क्षेत्रीय किताब (फिल्डबुक) उतार हेर्दा जोताहाको महलमा पर्ती जनिएको र जग्गाधनीको महल, विरहको महल र किसानको व्यहोरा खाली तथा कैफियतमा आवादी लायक भनी उल्लेख भएको पाइन्छ। प्रतिवादीहरूले नापीमा आफूहरू उपस्थित हुन नसकी दर्ता छुट हुन गएको भन्ने जिकिर लिएको देखिन्छ। तर मिसिल संलग्न प्रमाणवाट उल्लिखित तिनैजना प्रतिवादीहरूले अभियोग दावीको कि.नं. ९९ को जग्गाको साँध सिमानामा पर्ने एकै स्थानको अन्य विभिन्न कित्ता जग्गाहरू नापीका समयमा स्वयम् उपस्थित भै नापी दर्ता गराएको देखिन आउँछ। सो तथ्यलाई प्रतिवादीहरूले अन्यथा भन्न सकेको देखिदैन। एकैस्थानका एकै पटक नापी भएका अन्य विभिन्न कित्ता जग्गा आफ्नो नाममा नापी दर्ता गराउन सक्ने यी प्रतिवादीहरूले अभियोग दावीको उक्त कित्ता जग्गा नापी गराउन छुट हुनाको मनासिव माफिकको कारण देखाउन सकेको पाइएन। वस्तुतः आफ्नो हक भोगको भन्ने साविक सोत पुष्टि भएमा केवल नापीमा छुट भएकै आधारमा मात्र दर्ता कायम हुन नसक्ने भन्नु न्यायोचित हुँदैन। यस सम्बन्धमा यस अदालतले भवानी शाह विरुद्ध मालपोत कार्यालय जाजरकोट खलंगा समेत भएको उत्प्रेषणयुक्त परमादेश मुद्दामा सर्भे नापीमा नामदर्ता गराउन सकेको रहनेछ भनेपनि सबुद प्रमाण बुझी निजको हक भोगको देखिएमा कानून बमोजिम दर्ता गरिदिनुपर्ने भनी व्याख्या गरेको समेत पाइन्छ। तर यसको अर्थ नापीमा छुट भएको भनी दावी लिनेले निज नापीमा उपस्थित हुन नसक्नाको चित्तबुझदो कारण देखाउन नपर्ने भन्ने हुँदैन। एकै चक्कामा रहेको साँध सिमाना जोडिएको केही कित्ता जग्गा आफ्नो नाममा नापी गराउन सक्ने प्रतिवादीहरूले आफ्नो हकभोगको भनिएको बाँकी अन्य कित्ता नापी गराउन छुट भएको भए सो को मनासिव कारण देखाउन सक्नु

ने.का.प. २०५९, अंक -३/४, नि.नं. ७०७७।

(Signature)

प्रिया

पर्नेमा प्रतिवादीहरूले त्यस्तो कुनै कारण खुलाउन सकेको पाइदैन। यसबाट नापीमा उपस्थित भै दर्ता गराउन नसकेको भन्ने प्रतिवादीहरूको जिकिर नै प्रतितलायक देखिन आएन। अर्कातर्फ सोही गा.वि.स., सोही बडामा रहेका अन्य कित्ता नापीका समयमा स्वयं उपस्थित भई दर्ता गराउन सक्ने प्रतिवादीहरूले कित्ता नं. १९ नापीमा छुट भएकै रहेछ भने पनि २०२९ साल देखि २०४१ सालसम्म कुनै उजूर वाजूर नगरी पर्ति जनिएको स्वीकार गरी चित बुझाई बसेको समेत स्वाभाविक देखिन आउदैन। आफ्नो हक भोगको जग्गा नापीमा पर्ती जनिए उसैबखत उजूरी गरी हक कायम गराउनुपर्ने भनी यस अदालतबाट विभिन्न मुद्दामा^२ व्याख्या भएको सन्दर्भमा सोही स्थानमा बसेबास गर्ने प्रतिवादीहरूले झण्डै १२ वर्ष सम्म सो सम्बन्धमा कुनै प्रकृया नचलाई चुप लागी बसेबाट अभियोगदावीको जग्गा प्रतिवादीहरूको हक भोगको रहेछ भन्ने देखिन आउदैन।

३४. यस अतिरिक्त, बादी पक्षले प्रतिवादीहरूले स्रोतको रूपमा पेश गरेको घरायसी राजिनामाको कागज नै प्रमाण सृजना गर्न पछि तयार गरिएको शंकाप्पद भनी दाबी गरेको अवस्था छ। छुट जग्गा दर्ता गर्ने सन्दर्भमा हक पुग्ने स्रोत प्रमाणको महत्वपूर्ण भूमिका रहने हुनाले त्यस्ता प्रमाणको समुचित विवेचना नगरी हक पुग्ने नपुग्ने विषय एकिन हुन सक्दैन। यस सन्दर्भमा हेर्दा प्रतिवादी लोकनाथ सापकोटा र लक्ष्मी प्रसाद पौडेलले उक्त जग्गा कुल बहादुर प्रजाबाट क्रमशः मिति २०२३। ११। ११ र मिति २०२४। १२। १० को घरायसी राजिनामाबाट लिएको भनी उक्त राजिनामालाई प्रमाणको रूपमा पेश गरेको अवस्था छ तर दाता कुल बहादुर प्रजाले मिति २०२२। १०। ०६ मा पेश गरेको तत्काल निजको नाममा भएको जग्गाको भुमि सुधार ७ नं. फाँटवारी हेर्दा घरवारी एक कित्ता मात्र उल्लेख भएको देखिन्छ। मिसिलबाट उक्त कित्ता जग्गा निजको नाममा गैडाकोट वडा नं. १(क) कि.नं. ५९ को २२-१०-३ मा नापी दर्ता भएको देखिन्छ। मिसिल संलग्न सर्वे नक्साबाट उक्त कि.नं. ५९ र अभियोग दावीको कि.नं. ९९ सँगै जोडिएको समेत नदेखिएको र कि.नं. ५९ दर्ता नै भैसकेको र ७ नं. फाँटवारीबाट दाताको नाममा अन्य जग्गा बाँकी रहेको नदेखिएको हुँदा प्रतिवादीहरूले पेश गरेको राजिनामाको लिखतमा उल्लेख गरेको जग्गाको अस्तित्व देखा पर्न आएन। दाताको

^२ पिताम्बर उपाध्याय विरुद्ध मालपोत कार्यालय, बैंकि समेत (ने.का.प. २०४६, अंक-७, नि.नं. ३८८३) "हकभोगको जग्गा नापीमा पर्ति जनिएको भए उसै बखत उजूर गरी हक कायम गर्नु पर्ने।"

प्रिया

(Signature)

फॉटवारीमा नै उल्लेख नभएको कित्ता यी प्रतिवादीहरूले निजसङ्ग खरीद गरी लिन सक्ने अवस्था भएन।

३५. यसैगरी, अर्का प्रतिवादी किर्तिनाथ चालिसेले दाता टड्डनाथ कँडेलबाट मिति २०२३।०६।२९ मा लिएको राजिनामाको लिखतबाट हक पुग्ने भनी हकको स्रोत देखाएको अवस्था छ। तर निज दाता टड्डनाथ कँडेलले मिति २०२२।१०।२३ मा भरेको भुमि सुधार उ नं. फॉटवारी हेर्दा घरवारी १ र राजमार्ग रोडमुनि १ कित्ता भनी जम्मा दुई कित्ता जग्गा उल्लेख गरेको देखिएकोमा मिसिलबाट नापीमा निज आफै उपस्थित भै गैंडाकोट वडा नं. १(ख) कि.नं. १३९ मा १२-१०-३-० आफ्नो नाममा र ऐ. वडा नं. १(क) कि.नं. ७० को १५-०-२-० जग्गा पत्रि मान कुमारी कँडेलका नाममा नापी गराएको देखिन्छ। सर्वे नक्साबाट उक्त कि.नं. १३९ र अभियोग दावीको कि.नं. ९९ संगै जोडिएको नदेखिंदा यी प्रतिवादीले उक्त कित्तामध्येवाट काटी लिएका हुन कि भन्ने अवस्था पनि देखिएन। सर्वे नक्साबाट कि.नं. ७० अभियोग दावीको कि.नं. ९९ संगै जोडिएको देखिएको भए तापनि प्रतिवादीले पेश गरेको राजिनामाको लिखतको चारकिल्लामा 'पूर्व म आसामीकै पाखो, पश्चिम गोल ब प्रजाको पाखो, उत्तर राजमार्ग र दक्षिण नारायणी यति चार किल्लाभित्रको जग्गा' भनी उल्लेख भएको देखिन्छ। उक्त चारकिल्लाबाट स्पष्टतः प्रतिवादीले लिएको भनिएको राजिनामाले पकेको जग्गाको पूर्वतर्फ टड्डनाथकै कित्ता बाँकी देखिएकोमा मिसिल संलग्न नक्सा ट्रेस, सर्वे नक्सा तथा फिल्डबुकमा उल्लिखित चारकिल्ला समेतबाट कि.नं. ९९ को पूर्व टड्डनाथको जग्गा देखिन नआई नारायणी नदी देखिन आउँछ भने कि.नं. ९९ को उत्तरी सिमाना राजमार्गसङ्ग जोडिएको पनि देखिन आउँदैन। नक्साबाट राजमार्ग र कि.नं. ९९ को बीचमा अन्य केही कित्ता जग्गा देखिएकोमा राजमार्गसङ्ग जोडिएको भनिएको लिखतको चारकिल्लाबाट कि.नं. ९९ समाउन मिल्ने देखिएन। यसबाट एकातर्फ दाता टड्डनाथ कँडेलले उ नं. फॉटवारीमा उल्लिखित दुई कित्ता जग्गा आफ्नो तथा पत्रिका नाममा दर्ता गराई निजको नाममा अन्य जग्गा नै रहे भएको नदेखिएको र अर्कातर्फ प्रतिवादीले देखाएको भनिएको राजिनामाको चारकिल्ला र अभियोग दावीको जग्गाको चारकिल्ला मिल्न भिड्न समेत नआएवाट यी प्रतिवादीहरूले नदी किनाराको सार्वजनिक पर्ती जग्गा दर्ता गर्न राजिनामाको बनावटी प्रमाण खडा गरेको स्पष्ट हुन आयो। जुन जग्गाको हकको आधिकारिक स्रोत नै स्थापित हुन सक्दैन सो जग्गामा जिम्मवाल मुखियाले

(Signature)

अमित

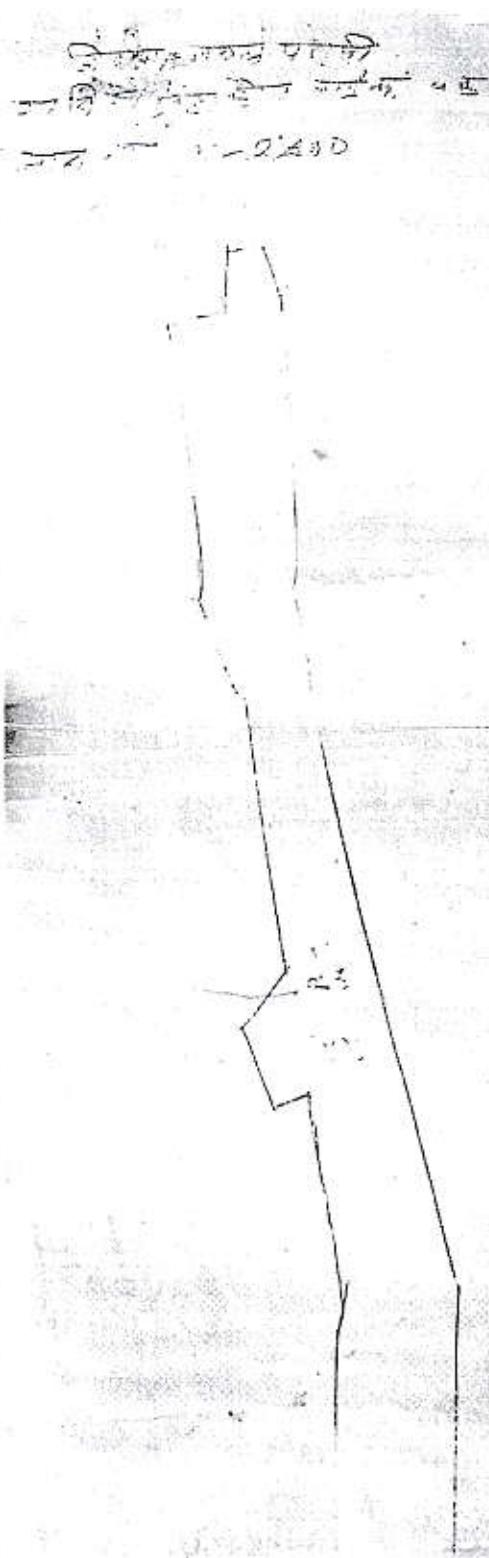
दिएको कुत बुझाएको भनिएको रसिद वा सज्मिन मुचल्काबाट मात्र हक स्थापित हुन सक्ने अवस्था नहुँदा प्रतिवादीले देखाएको भनिएको कुत तिरेको रसिद समेतका अन्य प्रमाणका सम्बन्धमा थप विवेचना गरिरहनु परेन।

३६. यस अतिरिक्त, सर्वे नक्सा/ब्लु प्रिण्ट र ट्रेस समेतबाट देखिएको विवादित जग्गाको आकृति, प्रकृति, स्वरूप, अवस्थिति आदिबाट पनि के कस्तो प्रकृतिको जग्गा भन्ने सहज निश्कर्षमा पुर्न सकिने अवस्था छ। जस अनुसार कि. नं. ९९ नारायणी नदिसङ्गै जोडिएको चौडाई घटिमा ९ मिटर देखि बढिमा ६४ मिटरसम्म र लम्बाई १०५० मिटर अर्थात एक किलोमिटर भन्दा लामो सोतो परेको एके कित्ता पर्ती जनिई नापी भएको देखिन आउँछ, जुन यस प्रकार छ;

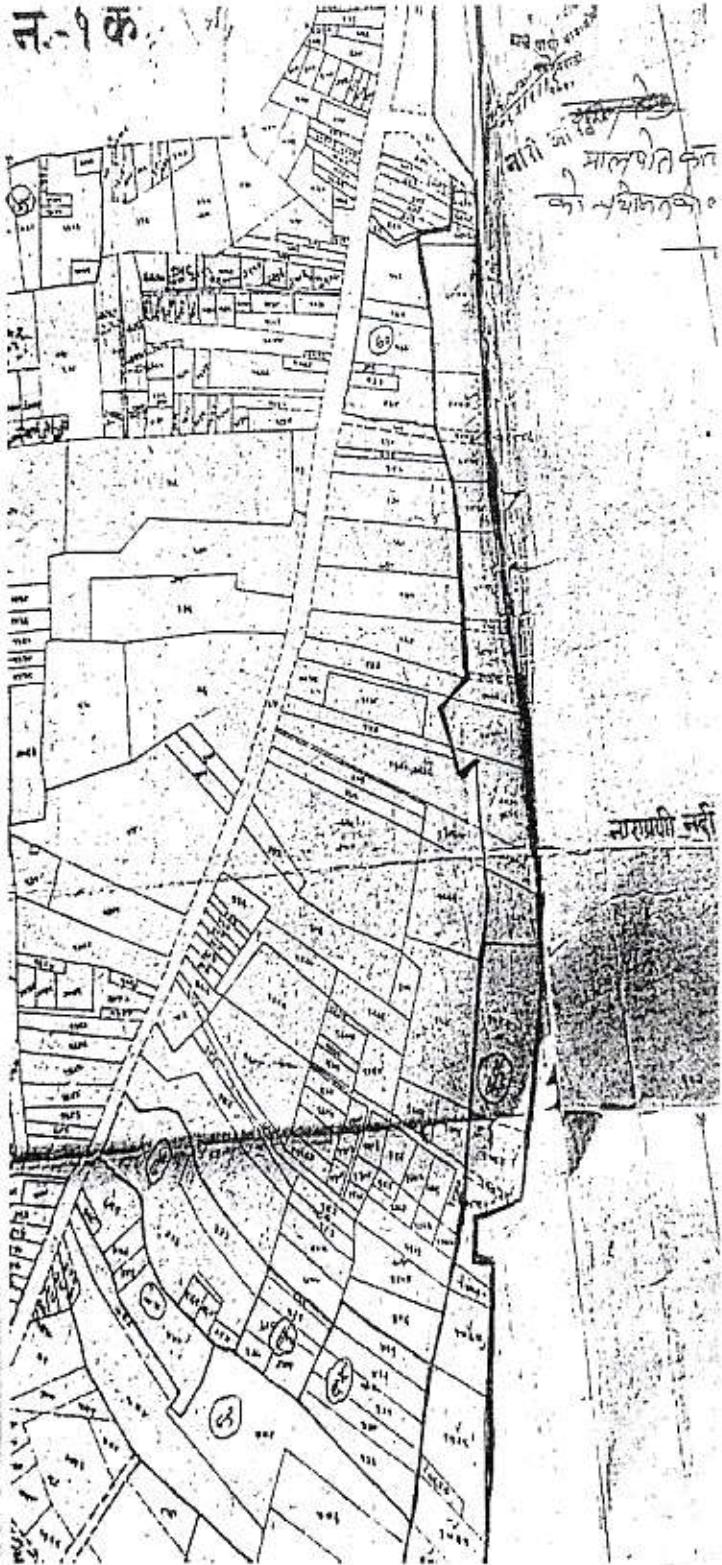
अमित

Chintu

साविकको नक्सा

किताकाट भएपछीको नक्सा

प्रिया

३७. माथि देखाइएको साविक कि.नं. ९९ तह तह कित्ता काट भै हाल धेरै कित्ता कायम भए तापनि साविकको एकै कित्ता जग्गाको अवस्थिति हेर्दा पुरै एक किलोमिटर भन्दा बढी लम्बाईको पूर्वी साँध नारायणी नदी सङ्गै जोडिएको देखिन्छ। सो कित्ता नापीमा पर्ती जनिएको सम्बन्धमा माथि उल्लेख भै सकेको छ। सो पश्चिमतर्फका विभिन्न कित्ता जग्गाहरू आवादी भै प्रतिवादी किर्तीनाथ चालिसे लगायतका विभिन्न व्यक्तिका नाममा दर्ता भएको देखिन्छ। प्रतिवादीहरूले २०२३। २४ साल देखि नै भोग गरेको भनिएको उक्त कित्ता भोग अनुसार छुटाछुटै नापी नक्सा नभई ९३ रोपनीको पुरै जग्गा एकै कित्तामा नापी भएको छ। जब कि कुल ब्रहादुर प्रजावाटे प्रतिवादीहरूले लिएको भनिएका अन्य विभिन्न कित्ता जग्गा निजहरूको नाउँमा छुटाछुटै नापी भएबाट समेत उक्त जग्गा प्रतिवादीहरूको हक भोगको आवादी जग्गा भन्ने देखिएन।
३८. दावीको जग्गा नारायणी नदी तटमा रहेको तथ्यमा विवाद भएन। नदी किनाराको भै सार्वजनिक प्रकृतिको देखिएका कारण दर्ता कारबाहीका क्रममा सो जग्गामा सम्बन्धित अधिकारीहरूबाट पटक पटक विभिन्न मितिमा स्थलगत जाँचबुझ भै प्रतिवेदन पेश भएको समेत देखिन आउँछ। जुन यस प्रकार छः-

क) अमिन केदारप्रसाद दुङ्गाना र मुखिया खगेन्द्र प्रसाद रेग्मीबाट स्थलगत फिल्ड निरीक्षण भै मिति २०४१। ९। ५ मा पेश गरेको प्रतिवेदनमा उक्त जग्गा बन सिमानाभित्र नपर्ने तर नारायणी नदीको तिरमा रहेको, वर्षमा नारायणी नदी सोही कित्ताबाट हिँड्ने र हिँड्नेमा उक्त कित्ता छोड्ने गरेकाले नदीको तिर मसानघाटभित्र पदैन भन्न र राजिनामा भित्रको हो भन्न नसकिने।

ख) तत्कालीन मालपोत अधिकृत राजाराम थापाको मिति २०५३। २। २१ को फिल्ड निरीक्षण प्रतिवेदनमा मागदाबीको जग्गा पूर्व नारायणी नदीको बगरसँग जोडिएकाले जग्गाको जोतभोग र प्रकृति सम्बन्धमा साविकको दावी भित्रको जग्गा एकिन गर्न सक्ने स्थिति नभएकाले नम्बरी जग्गाको साँध सिमाना र मागदाबीको जग्गाको सीमा प्राविधिक कर्मचारीबाट एकिन भएको अवस्थामा वास्तविक स्थिति छुट्ट्याउन सकिने।

ग) प्रमुख मालपोत अधिकृत लक्ष्मण प्रसाद ज्वालीले मिति २०५३। ७। ११ मा गरेको फिल्ड निरीक्षण प्रतिवेदनमा जग्गा दर्ता गर्न उपयुक्त रहेको भनी लेखी त्यसै जग्गामा

प्रिया

(Signature)

अन्य व्यक्तिहरु समेतको दावी विरोध र भोग समेत रहेको स्वीकार गरी भोग गर्नेहरुका बिचमा समेत भैसकेको हुँदा विभागीय सहमति लिएर दर्ता गर्नु पर्ने भन्ने बेहोरा उल्लेख भएको।

घ) भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागबाट आदेश भए अनुरूप तत्कालीन मालपोत कार्यालय, पर्साका प्रमुख मालपोत अधिकृत विनोद कुमार अधिकारीले मिति २०५८।६।२३ मा गरेको स्थलगत निरीक्षणमा सम्पूर्ण जमिन सरकारी पर्ति भएको स्पष्ट रूपमा उल्लेख भएको।

ड) नापी अधिकृत नरहरी अधिकारी र प्रमुख मालपोत अधिकृत हरिश्चन्द्र पोखरेल सहितको टोलीले मिति २०६१।१२।१० मा फिल्ड निरीक्षण गरी पेश गरेको प्रतिवेदनमा विवादित पर्ति जग्गा भित्रबाट बर, पिपल सहितको चौतारो, विघालय, सार्वजनिक बृक्षारोपण, स्थानीय क्लब र मन्दिर समेत रहे भएको भनी उल्लेख भएको पाइन्छ।

३९. माथि उल्लिखित पटक पटक गरिएका स्थलगत जाँचबुझमध्ये मिति २०५३।७।११ को प्रमुख मालपोत अधिकृतको प्रतिवेदन बाहेक अन्य कुनै पनि प्रतिवेदनले दावीको जग्गा व्यक्तिका नाममा दर्ता गर्न मिल्ने निजी आवादीको हो, नदी किनाराको सार्वजनिक बगर होइन भनी स्पष्टरूपमा राय प्रतिवेदन दिएको देखिंदैन। अपितु सो बाहेकका सबै प्रतिवेदनहरूले व्यक्तिका नाममा दर्ता गर्न नमिल्ने सार्वजनिक प्रकृतिको भनी किटानी राय दिएको देखिन आउँछ। वस्तुतः शुरुदेखिकै फिल्ड निरीक्षणले दावीको जग्गा सार्वजनिक प्रकृतिको भएको र प्रतिवादीहरूले दावी गरेको राजिनामा भित्रको हो भनी भन्न नसकिने भनी प्रतिवेदन दिएको र नयाँ प्रमाण कुनै फेला नपरेको अवस्थामा समेत पटक पटक फिल्ड निरीक्षण गराई प्रतिवेदन पेश गर्न लगाएको कार्य समेत स्वाभाविक देखिन आउँदैन। यसैबीच मिति २०५३।७।११ को प्रतिवेदनले जग्गा दर्ता गर्न उपयुक्त रहेको भनी उल्लेख गरेको भए तापनि सो प्रतिवेदनले नै उक्त जग्गामा अन्य विभिन्न व्यक्तिको समेत दावी विरोध र भोग समेत रहेको भनी औलाएको देखिंदा जुन प्रतिवेदनलाई आधार मानी प्रतिवादीहरुको नाउंमा दर्ता निर्णय गरिएको हो सो प्रतिवेदनले समेत प्रतिवादीहरुको निर्विवाद भोग रहेको भन्ने दावीलाई खण्डित गरेको देखियो।

(Signature)

- (लिखित)*
४०. यस प्रकार, मिसिल संलग्न सर्वे नक्सा तथा स्थलगत जाँचवुङ्ग समेतबाट देखिएको जग्गाको आकृति, प्रकृति, अवस्थिति र बनोट समेतबाट कि.नं. ९९ को जग्गा भू बनोट अनुसार नदिमा पानीको बहाव बढी हुँदा बगर पर्ने र कम हुँदा उकास देखिने प्रकृतिको नारायणी नदी किनाराको सार्वजनिक बगर भन्ने स्पष्ट देखिन आयो। सोही कि.नं. ९९ को जग्गा हदमुनिको घरसारको राजिनामा खडा गरी दर्ता दावी गरेकोमा स्रोत प्रमाण भनिएको सो लिखतमा उल्लिखित जग्गा दाताको ७ नं. फॉटवारीमा नै नदेखिई लिखतको बेहोरा नै स्थापित हुन नसक्ने तथा सो राजिनामालाई मानेकै खण्डमा पनि सो राजिनामाको लिखतमा उल्लिखित चार किल्ला र कि.नं. ९९ को चारकिल्ला मिले भिडेको देखिएन। यस सम्बन्धमा यस अदालतले गोपीलाल महर्जनसमेत विरुद्ध भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं समेत भएको निर्णय दर्ता बदर हक कायम दर्ता मुद्दामा छुट जग्गा दर्ताको दावी लिएर आउने पक्षले आफ्नो हकको स्रोतलाई निर्विवाद रूपमा पुष्टि गराउन सक्नु पर्ने, कानूनले निर्दिष्ट गरेको प्रक्रियाबमोजिम ७ नं. फॉटवारीसमेत भरेको नदेखिएको र कसैको पनि हकभोग, तिरो, दर्ताको रूपमा नरहेको जग्गा नापी हुँदा जग्गाधनी र जोताहा महल खाली राखी पर्ती जनिई फिल्डबुक तयार भई नेपाल सरकारको नाममा दर्ता भएको जग्गामा वादीको हक कायम हुन नसक्ने भनी व्याख्या गरेको समेत पाइन्छ। प्रस्तुत मुद्दामा पनि दावीको जग्गा ७ नं. फॉटवारीमा परेको नदेखिएको र प्रतिवादीहरूको भोगमा रहेको समेत नदेखिंदा नदी किनाराको सार्वजनिक सरकारी पर्ती जग्गालाई प्रतिवादीहरूले निजी हकभोगको भनी दर्ता दावी गरेको पुष्टि हुन आयो।
४१. मालपोत (पाँचौं संशोधन) ऐन, २०३४ को दफा २४(१) मा सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषका नाउँमा दर्ता गर्न गराउन हुँदैन भन्ने व्यवस्था देखिन्छ। ऐजन उपदफा (२) ले उक्त दफा प्रारम्भ हुनुभन्दा अघि वा पछि कुनै सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषको नाउँमा दर्ता गरी आवाद गरेकोमा त्यस्तो दर्ता स्वतः बदर हुने व्यवस्था गरेको छ। सोही ऐनको दफा २(ख2) ले बन बुटेन, जंगल, नदी, खोलानाला, नदी उकास ताल, पोखरी तथा सोको डिल, नहर, कुलो वा ऐलानी पर्ती जग्गालाई सरकारी जग्गा तथा ऐ. दफा २(ख३) ले कुनै व्यक्तिले मात्र नभई सार्वजनिक रूपमा प्रयोग गर्न पाउने बाटो, पानीघाट, मसानघाट, पाटी, पौवा, गौचर लगायतका स्थानलाई सार्वजनिक जग्गा भनी परिभाषित गरेको सन्दर्भमा

^३ ने.का.प. २०५९, अंक -३/४, नि.नं. ७०७७।

(लिखित)

प्रस्तुति

प्रस्तुत विवादमा मिति २०५८।६।२३ मा पेस भएको प्रमुख मालपोत अधिकारी विनोदकुमार अधिकारीको प्रतिवेदनबाट सम्पूर्ण जमिन सरकारी पर्ति भएको उल्लेख भएको तथा मिति २०६१।१२।१० मा मालपोत अधिकृत सहितको नापी टोलीको स्थलगत अध्ययन प्रतिवेदनबाट समेत उक्त विवादित पर्ति जग्गा भित्र वर पिपल सहितको चौतारो, सार्वजनिक बृक्षारोपण, स्थानीय क्लब र मन्दिर समेत रहे भएको देखिएवाट विवादित कित्ता जग्गा सरकारी सार्वजनिक पर्ति जमिन रहेको, उक्त कित्ता जग्गा व्यक्ति विशेषका नाऊँमा दर्ता हुन नसक्ने र दर्ता भएकोमा समेत त्यस्तो दर्ता स्वतः बदर हुने देखिन आयो।

४२. अब दोश्रो अर्थात उल्लिखित कि.नं. ९९ को जग्गा प्रतिवादीहरूको नाममा रितपूर्वक दर्ता भएको हो वा होइन? दर्ता प्रकृयामा रित नपुगेकै आधारमा प्रतिवादीहरू उपर भूषाचारको कसूर कायम हुन सक्ने हो वा होइन? भन्ने प्रश्नका सम्बन्धमा विचार गर्दा प्रतिवादी मध्ये चिरञ्जीवीलाल भण्डारीले मौकामा तथा सुरु विशेष अदालतमा बयान गर्दा समेत आफू मालपोत कार्यालय, कावासोती नवलपरासीमा मालपोत अधिकृत भई जानु भन्दा पहिला देखि नै विवादित जग्गा दर्ताको लागि कारबाहीयुक्त अवस्थामा रहेको र मिति २०४५।९।३० को जिल्ला बनक्षेत्र सुदृढीकरण उच्चस्तरीय आयोगको पत्रका आधारमा जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा बनाई आयोगको निर्णयलाई कार्यान्वयनसम्म गरेको हो। बदनियत राखी सरकारी जग्गा दर्ता गराएको होइन भनी बयान गरेको पाइन्छ। अन्य प्रतिवादीहरूले समेत सोही अनुरूप आफ्नो हक्को दर्तासम्म छुट भएको जग्गा कानून बमोजिम दर्ता गराएको हो, सरकारी जग्गा दर्ता गराएको होइन भनी बयान गरेको देखिन्छ।

४३. यस अदालतबाट मिति २०६७।१०।१८ मा नवलपरासी जिल्ला बनक्षेत्र सुदृढीकरण उच्चस्तरीय आयोगको मिति २०४४।११।०८ को निर्णय र ऐ.का अध्यक्षले मिति २०४५।०९।३० मा गरेको निर्णय सहितको पुस्तिका वा फाईल झिकाउने आदेश भएकोमा सो आयोगको मिति २०४५।९।३० को मालपोत कार्यालय नवलपरासीलाई लेखेको पत्र सम्म मिसिल सामेल रहेको देखिन्छ। उक्त पत्रसाथ निर्णय फाईल प्राप्त नभएको भन्ने बेहोरा मालपोत कार्यालय कावासोतीको मिति २०५५।१२।२५ को निर्णय पर्चाबाटसमेत देखिन्छ। सो कार्यालयले आयोगको सङ्कल फाईल प्राप्त गर्ने तर्फ कुनै पत्राचार नगरी सङ्कल निर्णय फाईल बिना नै सोही पत्रका आधारमा छुट जग्गा दर्ता निर्णय गरेको देखियो।

प्रस्तुति

४४.

मिसिल संलग्न मालपोत कार्यालयको सङ्कल फाइल हेर्दा, प्रतिवादीहरु किर्तिनाथ चालिसे समेतले अभियोग दाबीमा उल्लिखित कि.नं. ९९ को जग्गा छुट दर्ताका लागि मिति २०४१।४।१० मा निवेदन दायर गरेपश्चात् मालपोत कार्यालय नवलपरासीले स्थलगत निरीक्षण गरी प्रतिवेदन पेश गर्न आदेश गरे अनुरूप अभिन केदारप्रसाद ढुङ्गाना र मुखिया खगेन्द्र प्रसाद रेग्मीबाट स्थलगत निरीक्षण भै मिति २०४१।९।५ मा प्रतिवेदन पेश गरेको देखिन्छ। उक्त प्रतिवेदनमा उक्त जग्गा मसानघाटभित्र पद्मैन भन्न नसकिने र राजिनामा भित्रको हो भन्न समेत नसकिने भन्ने समेतको बेहोरा उल्लेख गरेको देखिन्छ। तथापि मिति २०४१।११।११ मा कसैको हक पुग्ने भए दाबी गर्न आउनु भनी संधियार समेतको नाउँमा म्याद सूचना टाँस गरेको देखिन्छ। तत्पश्चात् मिति २०४१।१२।०२ मा दर्ता निर्णयका लागि मालपोत ऐन, नियमबाली बमोजिम गठन हुने छुट जग्गा दर्ता समितिमा पेश गर्ने भन्ने तथा सो समितिले मिति २०४१।१२।०९ मा उल्लिखित जग्गा दर्ता गरिदिन बनक्षेत्र सुदृढिकरण उच्चस्तरीय आयोगबाट अनुमोदन भए स्वीकृतिका लागि समिति मार्फत मालपोत विभागमा पठाउने भनी निर्णय गरेको देखिन्छ। सो निर्णयपश्चात् छुट जग्गा दर्ता सम्बन्धी कारबाई फाइल मिति २०४१।१२।२२ मा अनुमोदनका लागि नवलपरासी जिल्ला बनक्षेत्र सुदृढिकरण आयोगमा पठाएकोमा सो आयोगको अध्यक्षबाट छुट जग्गा दर्ता गर्ने निर्णय भएको भनी मिति २०४५।०९।३० मा पत्र पठाएकोमा मालपोत कार्यालय नवलपरासीले सोही पत्रमा मालपोत विभाग जग्गा प्रशासन शाखाको मिति २०४५।०२।१३ को आदेशानुसार फिलडबुकमा ऐलानी, पर्ती, पोखरी आदि जनिएका जग्गा विभागीय स्वीकृति भएमा मात्र दर्ता गर्ने भन्ने आदेशानुसार विभागीय स्वीकृति प्राप्त भएमा मात्र दर्ता गर्ने भनी तोक आदेश गरेको देखिन्छ। तर नापीमा पर्ती जनिएको जग्गा व्यक्तिका नाममा दर्ता गर्नुपर्ने देखिएमा विभागीय सहमति लिएर मात्र दर्ता निर्णय गर्नु पर्ने भन्ने तत्काल प्रचलित माल तथा मालपोत निर्देशिका, २०३९ बमोजिम उक्त जग्गा दर्ताका लागि विभागीय सहमतीका लागि लेखी पठाएको मिसिलबाट देखिएन।

४५. यसैबीच तत्कालीन श्री ५ को सरकारले मिति २०४३।१२।५ को नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी बनक्षेत्र सुदृढिकरण उच्चस्तरीय आयोगलाई गठन भएको क्षेत्रमा जग्गा दर्ता सम्बन्धमा समितिको सिफारिशमा आयोगबाट स्वीकृति प्राप्त भएपछि विभागको स्वीकृति

४५

प्रमिल

आवश्यक नपर्ने र सोही आधारमा मालपोत कार्यालयले छुट जग्गा सम्बन्धी निर्णय गर्न सक्ने गरी सूचना प्रकाशन गरेको भए तापनि मिति २०४४।४।१५ को राजपत्रमा सुचना प्रकाशित गरी अर्को व्यवस्था नभएसम्म साविक बमोजिम के व्यवस्था लागू हुने भन्ने देखिन आएकाले छुट जग्गा दर्ता समितिको मिति २०४१।१२।०२ को निर्णय बमोजिम नै फिल्डबुकमा ऐलानी पर्ती आदी जनिएको जग्गा विभागीय सहमती पञ्चात मात्र दर्ता गर्नुपर्ने देखिन आयो। मुलतः प्रस्तुत छुट जग्गा दर्ताको निर्णय उक्त आयोग जिवीत रहेको अवधीमा नभई सो आयोग विघटन भएको धेरै लामो समयको अन्तराल पछि मात्र भएको देखिन्छ। तत्काल सिमित अवधिको लागि जग्गा दर्ता गर्ने प्रयोजनका लागि आयोग गठन भएको र सो आयोगबाट स्वीकृति प्राप्त भएकै अवस्थामा पनि तत्काल केही समयका लागि विभागीय सहमती नचाहिने भनी निर्देशिका संशोधन भएकोमा सो निर्देशिका नै खारेज भै अर्को निर्देशिका जारी भएपञ्चात समेत साविकको निर्देशिकाको व्यवस्था निरन्तर कायम रहन सक्ने देखिन आएन। उक्त तथ्य प्रमुख मालपोत अधिकृतले दिएको स्थलगत निरिक्षण प्रतिवेदन तथा मिति २०५३।१।२१ को मालपोत कार्यालय कावासोतीको टिप्पणी निर्णयमा विभागीय सहमती लिएर मात्र दर्ता निर्णय हुनुपर्ने भनी उल्लेख भएबाट समेत पुष्टि हुन्छ। तथापि सो निर्णय बमोजिम विभागीय सहमती लिएको वा सहमतीका लागि मालपोत विभागमा लेखी पठाएको भन्ने देखिन्दैन।

४६. प्रस्तुत मुद्दामा अर्को असङ्गत पक्ष के देखिन्छ भने उच्चस्तरीय आयोगबाट मिति २०४५।०९।३० मा नै जग्गा दर्ता गर्ने स्वीकृति प्राप्त भएको भनिएकोमा प्रतिवादी लक्ष्मी प्रसाद पौडेलले मिति २०५२।०२।३० मा छुट जग्गा दर्ता गरिपाउँ भनी पुनः दिएको निवेदनमा न त उक्त आयोगबाट भएको निर्णय बेहोरा उल्लेख गरेको देखिन्छ न त आयोगको निर्णय वा पत्राचार संलग्न प्रमाणमा समावेश गरेको अवस्था नै छ। अपितु सो निवेदनमा छुट जग्गा दर्ता समितिबाट मिति २०४१।०४।१० मा सिफारिस भएको भन्ने बेहोरा सम्म उल्लेख छ, जब कि मिसिल संलग्न समितिको मिति २०४१।१२।०९ को निर्णयमा आयोगको स्वीकृति पञ्चात् विभागीय सहमतीका आधारमा मात्र निर्णय गर्नुपर्ने बेहोरा उल्लेख भएको अवस्था देखिन्छ।
४७. यसप्रकार, नवलपरासी जिल्ला वनक्षेत्र सुदूरीकरण उच्चस्तरीय आयोग विघटन भएको धेरै वर्ष पछि, जग्गा दर्ता प्रकृयाका सम्बन्धमा पुनः कारबाही चलाएको र यसरी चलाएको कारबाही

प्रमिल

प्रिया

प्रकृयामा पुनः स्थलगत जाँचबुझ गरी प्रतिवेदन लिने भनी भएको आदेश बमोजिम मिति २०५३।२।२१ मा तत्कालीन मालपोत अधिकृत राजाराम थापाले फिल्ड निरीक्षण समेत गरी मागदावीको जग्गा पूर्व नारायणी नदीको बगरसँग जोडिएकाले जग्गाको जोतभोग र प्रकृति सम्बन्धमा साविकको दावी भित्रको जग्गा एकिन गर्न सक्ने स्थिति नभएकाले नम्बरी जग्गाको साँध सिमाना र मागदावीको जग्गाको सीमा प्राविधिक कर्मचारीवाट एकिन भएको अवस्थामा वास्तविक स्थिति छुट्याउन सकिने भन्ने प्रतिवेदन पेश गरेको देखिन्छ। तर सो प्रतिवेदन बमोजिम प्राविधिक कर्मचारीवाट जग्गाको साँध सिमाना छुट्याउने कार्य नगरी पुनः मिति २०५३।७।११ मा प्रमुख मालपोत अधिकृतवाट स्थलगत जाँचबुझ भै पेश गरेको प्रतिवेदनमा सो जग्गा दर्ता गर्न सकिने राय पेश भएको देखिन्छ। तर सोही प्रतिवेदनवाट सोही जग्गामा अन्य व्यक्तिहरूको समेत भोग रहेको भन्ने देखिएवाट छुट दर्ता गर्नका लागि त्यस्तो जग्गामा निवेदकहरूको निरन्तर भोगको रहेको देखिनुपर्नेमा प्रतिवादीहरूको निरन्तर भोग रहेको भन्ने दावी खण्डित हुन आउँछ।

४८. प्रतिवादीहरूका तर्फबाट उपस्थित विद्वान कानून व्यवसायीहरूले २०४१ सालमा नै कारबाही प्रकृया शुरु भएको जग्गाका हकमा विभागीय सहमती लिनुपर्ने सम्बन्धी २०५४ सालको छुट जग्गा दर्ता कार्यविधि आकर्षित हुन सक्दैन भनी जिकिर लिनुभएको छ। सो सम्बन्धमा विचार गर्दा कार्यविधिगत विषयमा सारबान कानुनको जस्तो कार्यकारण (cause of action) परेको वा फिराद परेको अवस्थामा कायम रहेको कानून लागू हुने नभइ कारबाही गर्दाका बखत प्रचलनमा रहेको कानून आकर्षित हुने भएकाले २०५५ सालमा निर्णय भएको विषयमा कारबाई प्रकृया २०४१ सालमा शुरु भएको भनेकै आधारमा छुट जग्गा दर्ता कार्यनीति, २०५४ को कार्यविधि आकर्षित नहुने भन्ने मिलेन। प्रस्तुत मुद्रामा उठाइएको जग्गा दर्ता सम्बन्धी निर्णय २०५५ सालमा भएको देखिएको र सो निर्णय हुँदाका बखत छुट जग्गा दर्ता कार्यनीती लागू भैसकेको अवस्थामा छुट जग्गा दर्ता सम्बन्धी निर्णय प्रकृयामा सोही कार्यविधि लागू हुनुपर्ने देखियो। साविक निर्देशिका बमोजिम २०४१ सालमा समेत विभागीय सहमतीका लागि लेखी पठाएकोमा सो बखत पनि सहमती प्राप्त नभएको एवम् मालपोत अधिकृतले स्थलगत जाँचबुझ गरी दिएको प्रतिवेदन तथा तह तह टिप्पणी र रायमा समेत विभागीय सहमती लिएर मात्र दर्ता निर्णय गर्नुपर्ने भनी उल्लेख भएको देखिएकोमा त्यस्तो सहमती लिन आवश्यक नपर्ने भन्ने

प्रिया

प्रियंका

प्रतिवादीहरुका तर्फबाट उपस्थित विद्वान कानून व्यवसायीहरुको जिकिर कानून र तर्कसम्मत देखिएन।

४९. यसैगरी छुट जग्गा दर्ता प्रकृयामा विभागीय सहमती लिनुपर्नेमा त्यस्तो कार्यविधिसम्म पूरा नहुँदैमा अर्ध न्यायिक निकायले प्रमाणको विवेचना गरी गरेको निर्णय भ्रष्टाचारजन्य कसूर हुन सक्दैन भन्ने समेत प्रतिवादीहरुका तर्फबाट जिकिर लिएको पाइयो। त्यस सम्बन्धमा हेर्दा भ्रष्टाचार सम्बन्धी प्रचलित कानून भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ तथा तत्काल कायम रहेको भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ समेतले के कस्तो किसिमको कार्य भ्रष्टाचारको कसूर हुने र के कस्तो कार्य भ्रष्टाचारको कसूर कायम नहुने भन्ने सम्बन्धमा खास परिभाषा गरेको पाइदैन। भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ ले भ्रष्टाचार भन्नाले परिच्छेद २ अन्तर्गत सजाय हुने कसूर भनी ऐनमा उल्लेख भएका विभिन्न कसूरलाई इङ्गित गरेको पाइन्छ भने भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ ले भ्रष्टाचारको कुनै परिभाषा नै गरेको देखिदैन। वस्तुतः भ्रष्टाचार शब्द यति व्यापक छ कि यसलाई निश्चित परिभाषामा सीमित गर्नु आफैमा कठिन र जोखिमपूर्ण भएकै कारण विधायिकाले यसको खास परिभाषा नगरी भ्रष्टाचारमा कारबाही गरिने केही कसूर र त्यसको सजाय मात्र उल्लेख गरेको तथ्य वोधगम्य छ। यसबाट ऐनमा वर्णित उल्लिखित कसूर मात्र भ्रष्टाचारको पूर्ण सूची (exclusive list) हुने भनी मान्न नमिल्ने र सो भन्दा बाहेकका कसूर समेत भ्रष्टाचारको दायराभित्र पर्न सक्छन भन्ने देखिन आउँछ। यस स्थितिमा भ्रष्टाचारजन्य कसूर हुनका लागि आरोपित व्यक्तिले गैरकानूनी लाभ वा हानी पुर्याउने बदनियतले काम गरेको छ वा छैन भन्ने प्रश्न महत्वपूर्ण हुने देखियो। जुनसुकै नियतले गरिएको भएतापनि कुनै काम कारबाही वा निर्णयको परिणाम सामान्यत एकै हुन्छ तर सोही कामकामा कारबाही वा निर्णय असल नियतले गरिएको भएमा त्यस्तो कार्यलाई भ्रष्टाचारजन्य कसूर भनी मान्न नमिल्ने तर सोही कार्य आफू वा अरु कसैलाई गैरकानूनी लाभ वा सरकार वा सार्वजनिक संस्थालाई गैरकानूनी हानि पुर्याउने बदनियतले गरिएको भएमा भ्रष्टाचारजन्य कसूरको परिभाषाभित्र पर्ने हुन आउँछ।
५०. अब प्रस्तुत मुद्रामा दावी लिएको मालपोत कार्यालय कावासोतीको मिति २०५५। १२। २५ को निर्णय बदनियतपूर्ण तरिकाले गरिएको हो वा होइन? भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा अभियोग दावीको कि.न. ९९ को जग्गा आफ्नो राजिनामा भित्रको पहिलेदेखि भोगाधिकार रहेको भनी प्रतिवादीहरु किर्तिनाथ चालिसे समेतले दावी गरेकोमा जग्गाको अवस्थिति तथा आकृति प्रकृति समेतबाट

प्रियंका

[Signature]

सो जग्गा नारायणी नदी किनारा भन्ने स्पष्ट देखिने, पटक पटक स्थलगत निरीक्षण गर्दा उक्त जग्गा नदी किनार तथा मसान घाट समेत भएको सरकारी सार्वजनिक प्रकृतिको देखिएको भन्ने प्रतिवेदन पेश भएको, प्रमुख मालपोत अधिकृतले गरेको स्थलगत प्रतिवेदनबाट समेत दावीको जग्गामा प्रतिवादीहरुको निर्विवाद भोग रहेको भन्ने नदेखिएको स्थितिमा छुट दर्ता निर्णय गर्दा विभागीय सहमती लिनुपर्ने कार्यविधिको पालना समेत नगरी आफ्नो भोगको भनी हक दावी गर्ने प्रतिवादीहरुले अन्य १७ जनासँग दावीको जग्गा पहिले आफ्नो नाममा दर्ता गरी गराई त्यसरी दावी गर्ने व्यक्तिहरुलाई समेत समानुपातिक रूपमा पारित गरिदिने भनी छुट्टै शर्तनामा गरेको र प्रतिवादी प्रमुख मालपोत अधिकृत चिरञ्जीविलाल राजभण्डारीले त्यस्तो गैरकानूनी शर्तनामालाई स्वीकार गरी उक्त सरकारी सार्वजनिक जग्गा प्रतिवादीहरु किर्तनाथ चालिसेका नाममा ४०.०.०.०, लोकनाथ सापकोटाका नाममा २७.३.२.० र लक्ष्मी प्रसाद पौडेलका नाममा २६.०.०.० जग्गा दर्ता गर्ने निर्णय गरेको एवम् प्रतिवादीहरुले सोही गैर कानूनी शर्तनामा बमोजिम अन्य विभिन्न व्यक्तिहरुको नाउँमा विभिन्न कित्ता जग्गा पारित गरिदिएको समेत देखिंदा मालपोत कार्यालय कावासोतीको मिति २०५५। १२। २५ को निर्णय केवल अधिकारप्राप्त अधिकारीले प्रमाणको विवेचना गरी असलनियतले गरेको कानूनसम्मत निर्णय भनी मान्न मिलेन। प्रतिवादीको मनसाय वा नियत निजले गरेका निर्णय वा काम कारबाही गर्दाको परिस्थिति वा निर्णय प्रकृया आदिबाट हेरिनुपर्ने हुन्छ। प्रमुख मालपोत अधिकृत जस्तो सार्वजनिक र सरकारी जग्गा संरक्षण गर्नुपर्ने मुख्य दायित्व भएका राष्ट्रसेवक कर्मचारीले दावीको जग्गा नदी किनारको सरकारी सार्वजनिक प्रकृतिको भन्ने मिसिल प्रमाणबाट देखिएको तथ्यलाई बेवास्ता गरेको, विभागीय सहमती लिएर मात्र निर्णय गर्नुपर्ने भनी पेश भएको राय, टिप्पणी तथा प्रतिवेदनहरुलाई अनदेखा गरी विभागीय सहमती लिनुपर्ने अनिवार्य कार्यविधि पुरा नगरेको, तथा छुट जग्गा दर्ता गरिपाऊँ भनी दावी लिने प्रतिवादीहरुले अन्य प्रतिवादीहरुसँग आफ्ना नाउँमा दर्ता भएपछि पारित गरिदिने गरी गरेको गैरकानूनी शर्तनामा समेतलाई आधार मानी सार्वजनिक वा सरकारी जग्गा व्यक्ति विशेषका नाउँमा दर्ता गर्ने निर्णय गर्नु हाकाहाकी वदनियतपूर्ण र कानून विपरित देखिन आयो। तीन जना प्रतिवादीहरुले छुट दर्तामा दावी गरेको उल्लिखित जग्गाको कारबाई प्रकृयाका बोरेमा अन्य विभिन्न व्यक्तिहरुले समेत थाहा पाई निजहरुले समेत दावी गरेकोमा ती व्यक्तिहरुले समेत पाउने गरी सरकारी सार्वजनिक जग्गा

[Signature]

प्रमाण

मिलेभतोभा भाग शान्ति दर्ता गर्नु गराउनु नै बदनियतपूर्ण निर्णय भन्ने पुष्टि हुन आउँछ । उल्लिखित कार्य नेपाल सरकारलाई गैरकानूनी हानी र अन्य प्रतिवादीहरूलाई गैरकानूनी लाभ पुर्याउने बदनियतले गरे गराएको पुष्टि हुन आएको र यस्तो कार्य तत्काल कायम रहेको भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा ७(१), द र २९ तथा प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा द(१)(ज) र द(४) समेतले परिभाषित तथा निषेधित कसूर देखिंदा दर्ता प्रकृयामा सामान्य रित नपुगेको आधारमा मात्र भ्रष्टाचारजन्य कसूर कायम गर्न नमिल्ने भन्ने प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरूका तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता तथा विद्वान अधिवक्ताहरूले लिएको जिकिरसङ्ग सहमत हुन सकिएन ।

५१. अब तेसो अर्थात प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दावीबाट सफाई दिने गरी भएको विशेष अदालत काठमाडौंको फैसला मिलेको छ छैन? पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्तैन भन्ने प्रश्नतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादी चिरञ्जीवीलाल राजभण्डारीलाई साविक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा ७(१), दफा २९ एं प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा द(१)(ज) बमोजिम र प्रतिवादीहरू कीर्तिनाथ चालिसे, लोकनाथ सापकोटा र लक्ष्मीप्रसाद पौडेलले ९३-२-३-० जग्गा बनावटी प्रमाणहरू खडा गरी आफ्नो आफ्नो नाममा दर्ता गराई नेपाल सरकारलाई गैरकानूनी हानी र आफूलाई गैरकानूनी लाभ पुन्याएको पुष्टि भएको हुँदा प्रतिवादीवयलाई साविक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा द र २९ तथा प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा द(४) बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने अभियोग दावी भएकोमा शुरु विशेष अदालत काठमाडौंले प्रतिवादी चिरञ्जीवीलाल राजभण्डारीका हकमा माल तथा मालपोत निर्देशिकाको व्यवस्थाले जग्गा दर्ता गर्दा विभागीय स्वीकृति लिन अनिवार्य नगरेको तथा निजले नवलपरासी जिल्ला बन क्षेत्र सुदृढिकरण उच्चस्तरीय आयोगको मिति २०४५। ९। ३० को पत्रका आधारमा जग्गा दर्ता गर्ने निर्णय गरेको भन्ने समेत आधारमा अभियोग दावी पुग्न नसक्ने ठहराएको देखिन्छ । तथापि मालपोत कार्यालय नवलपरासीबाट कि.नं. ९९ को जग्गा व्यक्ति विशेषका नाउँमा दर्ता गर्ने निर्णय मिति २०५५। १२। २५ मा भएको देखिएको र सो बखत कायम रहेको छुट जग्गा दर्ता कार्यनीति, २०५४ ले पर्ती जनिएका छुट जग्गा दर्ता निर्णय गर्दा विभागीय सहमती लिन अनिवार्य गरेको देखिएकोमा मालपोत कार्यालयबाट निर्णय हुँदा त्यस्तो सहमती लिएको नदेखिएको एवम् निज प्रतिवादीले

प्रमाण

प्रिया

उक्त निर्णय सरकारी सार्वजनिक जग्गा प्रतिवादीहरूको नाउंमा दर्ता गरी नेपाल सरकारलाई गैरकानूनी हानी र अन्य प्रतिवादीहरूलाई गैरकानूनी लाभ पुर्याउने बदनियतले गरे गराएको देखिन आई अभियोग दावी बमोजिमको कसूर गरेको पुष्टि हुन आएको तथा अन्य प्रतिवादीहरू किर्तिनाथ चालिसे, लोकनाथ सापकोटा र लक्ष्मी प्रसाद पौडेलले आफूलाई गैरकानूनी लाभ पुर्याउने बदनियत राखी घरसारको राजिनामाको लिखत लगायतका बनावटी प्रमाण खडा गरी मिति २०५५। १२। २५ मा मालपोत कार्यालय कावोसोती नवलपरासीबाट साविक कि.नं. ९९ बाट प्रतिवादीहरू किर्तिनाथ चालिसेका नाममा ४०.०.०.०, लोकनाथ सापकोटाका नाममा २७.३-२-० र लक्ष्मी प्रसाद पौडेलका नाममा २६.०.०.० जग्गा दर्ता गर्ने निर्णय गर्न गराउन मदत गरेको पुष्टि हुन आएकाले प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दावीबाट सफाई दिने ठहराएको शुरु विशेष अदालत काठमाडौंको मिति २०६६। १०। २७ को फैसला मिलेको नदेखिंदा उल्टी भै अभियोग दावी बमोजिम प्रतिवादी चिरञ्जीवीलाल राजभण्डारीले तत्काल कायम रहेको भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा ७(१) र दफा २९ तथा प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा ८(१)(ज) एवम् प्रतिवादीहरू किर्तिनाथ चालिसे, लोकनाथ सापकोटा र लक्ष्मी प्रसाद पौडेलले तत्काल कायम रहेको भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा ८ र दफा २९ तथा प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा ८(४) बमोजिमको कसूर गरेको ठहर्छ।

५२. सजायको हकमा प्रतिवादीहरू उपर साविक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ तथा प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ दुवै कानूनी व्यवस्था अन्तर्गत अभियोग दावी लिएको देखिएको र यस स्थितिमा जुन कानुन बमोजिम कम सजाय हुन्छ सोही कानून बमोजिम सजाय गर्नुपर्ने फौजदारी न्यायको मान्यता एवम् प्रचलित कानूनी व्यवस्था समेत रहेको हुँदा प्रतिवादीहरूलाई साविक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ बमोजिमको सजाय हुनुपर्ने देखियो। जस अनुसार प्रतिवादी चिरञ्जीवीलाल राजभण्डारीका हकमा सो ऐनको दफा ७(१) अनुसार एक वपदेखि तीन वर्षसम्म कैद वा जरिवाना वा दुवै सजाय हुने र अन्य प्रतिवादीहरूका हकमा ऐ. दफा ८ बमोजिम तीन महिनादेखि तीन वर्षसम्म कैद वा जरिवाना वा दुवै सजाय हुने तथा ऐ. दफा २९ बमोजिम विगो असुल गरिने कानूनी व्यवस्था भएकोमा प्रतिवादीहरू उपर विगो दावी लिएको नदेखिंदा सो तर्फ बोलिरहनु परेन। अन्य सजायको हकमा प्रतिवादीहरू हाल ८० वर्ष उमेर कटिसकेको

प्रिया

प्रिया

देखिएका, निजहरुको शारीरिक अवस्था तथा कसूर गर्दाको परिस्थिति, कसूर गर्दाको समयदेखिको लामो समयान्तर, कसूरको गम्भीरता तथा कसूरदारको दोषको मात्रा समेतका अवस्थालाई विचार गर्दा निजहरुलाई कैदको सजाय गर्न मनासिव नदेखिएकाले प्रतिवादी चिरञ्जीवीलाल राजभण्डारीका हकमा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ दफा ७(१) र २९(२) बमोजिम रु.५०००। (पाँच हजार रुपैया) तथा अन्य प्रतिवादीहरु किर्तिनाथ चालिसे, लोकनाथ सापकोटा र लक्ष्मी प्रसाद पौडेललाई ऐ. दफा ८ र २९(२) बमोजिम जनही रु.४०००। (चार हजार रुपैया) जरिवाना हुने तथा साविक नवलपरासी जिल्ला गैडाकोट वडा नं १(क) को साविक कि. नं. ९९ को ९३-२-३-० जग्गा प्रतिवादीहरु किर्तिनाथ चालिसे, लोकनाथ सापकोटा र लक्ष्मी प्रसाद पौडेलका नाउँमा कायम गरेको मालपोत कार्यालय कावासोतीको मिति २०५५। १२। २५ को दर्ता निर्णय मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ को उपदफा (१) र (२) तथा मुलुकी देवानी संहिता, २०७४ को दफा ३०५(२) बमोजिम बदर भै सो जग्गा सरकारी सार्वजनिक कायम हुने ठहर्छ ।

५३. साथै, मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ को उपदफा (३) अनुसार सरकारी र सार्वजनिक जग्गाको अभिलेख अद्यावधिक गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित मालपोत कार्यालयको हुने देखिंदा साविक कि.नं. ९९ बाट प्रतिवादीहरुको नाउँमा कायम भएको दर्ता तथा निजहरुबाट अन्य जो सुकै व्यक्तिका नाउँमा तह तह हस्तान्तरण भै गएको भए सो समेत दुषित र श्रोतविहिन भै बदर हुने देखिंदा साविक कि.नं. ९९ को नक्सा बमोजिमको चारकिल्लाभित्रको ज.रो. ९३-२-३-० जग्गाको व्यक्तिको नाउँको दर्ता बदर गरी सरकारी सार्वजनिक कायम गरी अभिलेख अद्यावधिक गर्ने तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ९७ तथा मुलुकी देवानी संहिता, २०७४ को दफा ३०४ र ३०६ अनुसार आफ्नो क्षेत्रभित्रका सरकारी सामुदायिक सम्पत्तिको हेरचाह र संरक्षण गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय प्रशासन तथा स्थानीय तहको देखिंदा साविक कि.नं. ९९ को उल्लिखित सार्वजनिक जग्गामा बन, वाटिका, सार्वजनिक उद्यान बनाई आवश्यक संरक्षण र हेरचाह गर्नु भनी सम्बन्धित मालपोत कार्यालय, स्थानीय प्रशासन तथा सम्बन्धित स्थानीय तहका नाममा समेत विशेष निर्देशनात्मक आदेश जारी गरिएको छ । अरुमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

प्रिया

तपसिल खण्ड

(ग्रन्थ)

१. माथि ठहर खण्डमा लेखिए बमोजिम सुरु विशेष अदालतको मिति २०६६। १०। २७ को फैसला उल्टी भै प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दावी बमोजिमको कसूरमा देहाय बमोजिम जरिवाना हुने ठहरेकाले लगत कायम गर्नु भनी सुरु विशेष अदालत काठमाडौंमा लेखी पठाउन् ।

क. प्रतिवादी चिरञ्जीवीलाल राजभण्डारी- रु.५,०००। (पाँच हजार रुपैया)

ख. प्रतिवादी किर्तिनाथ चालिसे- रु.४,०००। (चार हजार रुपैया)

ग. प्रतिवादी लोकनाथ सापकोटा - रु.४,०००। (चार हजार रुपैया)

घ. प्रतिवादी लक्ष्मी प्रसाद पौडेल - रु.४,०००। (चार हजार रुपैया)

२. खण्ड (१) मा उल्लिखित लगत बमोजिमको जरिवाना असुल उपर गर्नु भनी सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु ।

३. माथि ठहर खण्डमा लेखिए बमोजिम साविक नवलपरासी जिल्ला गैंडाकोट गा.वि.स. वडा नं. १ साविक कि.नं. ९९ को नक्सा बमोजिमको चारकिल्लाभित्रको ज.रो.९३-२-३-० जग्गाबाट कायम व्यक्ति विशेषको नाउँको दर्ता लगत कट्टा गरी सो बाट कायम सम्पूर्ण कित्ता जग्गा सरकारी सार्वजनिक कायम गरी अभिलेख अद्यावधिक गर्नु भनी सम्बन्धित मालपोत कार्यालयमा लेखी पठाउनु ।

४. खण्ड (३) बमोजिम कायम सरकारी सार्वजनिक जग्गामा बन बाटिका सार्वजनिक उद्यानको निमित प्रयोग गर्ने गरी सरकारी सार्वजनिक जग्गाको प्रभावकारी संरक्षण र हेरचाह गर्नु गर्न लगाउनु भनी सम्बन्धित स्थानीय तह तथा सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा लेखी पठाउनु ।

५. माथि खण्ड (३) र (४) मा लेखिए बमोजिमको कार्य सम्बन्धित निकायबाट कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन गरी फैसला कार्यान्वयन गर्न गराउन तथा सो फैसला कार्यान्वयन नभएमा सम्बन्धित अधिकारीबाट जवाफ लिई सर्वोच्च अदालत नियमावली २०७४ को नियम १३०(३) बमोजिम इजलास समक्ष पेश गर्नु गराउनु भनी फैसलाको प्रतिलिपि फैसला कार्यान्वयन निर्देशनालयमा पठाइदिनु ।

(ग्रन्थ)

फिल्म

६. फैसलाको प्रतिलिपि संलग्न गरी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई जानकारी दिनु ।
७. सरोकारवालाले फैसलाको नक्ल माग गरे लाग्ने दस्तुर लिई रितपूर्वकको प्रतिलिपि दिनु ।
८. फैसलाको विद्युतीय प्रति मुद्दा व्यवस्थापन प्रणालीमा प्रविष्ट गरी सुरु मिसिल विशेष अदालत काठमाडौंमा, प्रमाण मिसिल सम्बन्धित निकायमा र यस अदालतको मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा पठाउनु ।
९. प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गर्नु ।

फिल्म

(नहकुल सुवेदी)

न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु ।

सुवेदी
(सपना प्रधान मल्ल)

न्यायाधीश

इजलास अधिकृतः-हिरा डंगोल/ सदिक्षा नेपाल
 कम्प्युटर अपरेटरः-चन्द्राबती तिमल्सेना
 इति सम्बत् २०७९ चैत महिना १३ गते रोज २ शुभम्-----।